

CEHALET ÖZRÜ

Abdulkadir bin Abdulaziz

www.davetvecihad.com

CEHALET

ÖZRÜ

Abdulkadir Bin Abdulaziz

www.davetvecihad.com

Davet Serisi

İkinci Adım

2. Kitap

İrtibat Adreslerimiz

davetvecihad@gawab.com

davetvecihad@maktoob.com

elhadid@gawab.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

KİTAP HAKKINDA BİR AÇIKLAMA

Şüphesiz ki hamd Allah'a aittir. Allahu Teala'nın salat ve selamı son peygamber olan Muhammed'in, onun âlinin ve ashabının üzerine olsun.

Bu kitap, Şeyh Abdulkadir bin Abdulaziz'e ait olan "El-Câmi' Fi Talebi İlmî-ş-Şerif" isimli eserin sadece bir bölümüdür. El-Câmi' oldukça geniş bir şekilde ilim, ilim tahsili, iman ve küfür konuları ile ilgili olarak hazırlanmıştır. Daha önce kitabın bir kısmı, bazı kardeşlerimiz tarafından tercüme edilmiş ve "İman ve Küfür Hükümleri" ismiyle yayınlanmıştı. Biz konuların daha kolay anlaşılması açısından, kitabı kısımlara ayırdık ve tekrar gibi algılanabilen bazı bölümleri çıkardık. Böyle bir yöntemi tercih etmemizdeki amacımız ise; konuları daha akıcı bir hale getirip anlamayı kolaylaştırmaktır. Dileriz ki Rabbimiz bu kararımızı isabetli eylesin.

Şüphesiz hicret ve cihad da dahil olmak üzere dinin meselelerinin temelini, "İman" ve "Küfür" kavramlarının tanımı oluşturmaktadır. Bugün ve geçmişte Müslümanlar arasında olan ihtilaf ve çekişmelere bakıldığında, bu ihtilaf ve çekişmelerin temel sebebinin, genellikle bu iki kavram hakkında yapılan farklı tanımlar olduğu görülecektir. "Cehalet" ve "cehaletin özür olması" meselesi ise önemli olan bu iki konunun belki de en fazla konuşulan kısmıdır. Bu nedenle cehalet konusunu iyi kavramak ve şer'an muteber olan cehalet ile şer'an muteber olmayan cehaleti birbirine karıştırmamak; iman ve küfür hükümlerinin daha doğru uygulanmasına sebep olur. İman ve küfür konularındaki yanlış uygulamalar İslam ümmetine daima ağıra malolmuştur. Bizler de, iman ve küfür konuları içerisindeki önemine binaen, cehalet konusu üzerinde daha geniş olarak

CEHALET ÖZRÜ

durmayı uygun gördük. Rabbim bu işimizi bereketlendir ve bizi doğruya ulaştır, Allahumme amin..

Başarı Allahu Teala'dandır.

www.davetvecihad.com

MUKADDİME

Şüphesiz ki hamd Allah'a aittir. O'ndan yardım diler ve O'na istiğfar ederiz. Nefislerimizin şerlerinden ve amellerimizin kötülüklerinden Allah'a sığınırız. Allahu Teala kime hidayet ederse onu saptıracak ve kimi de saptırırsa ona hidayet edecek yoktur. Allah'tan başka ilah olmadığına, tek olup ortağının bulunmadığına, Muhammed'in *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* O'nun kulu ve Rasulü olduğuna şehadet ederim.

“Ey iman edenler! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin.”¹

“Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadınlar meydana getiren Rabbinizden sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'ın ve akrabasının haklarına riayetsizlikten de sakının. Allah şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir.”²

“Ey iman edenler! Allah'tan sakının, dürüst söz söyleyin de Allah işlerinizi kendinize yararlı kılsın ve günahlarınızı size bağışlasın. Kim Allah'a ve Rasulü'ne itaat ederse, şüphesiz büyük bir kurtuluşa ermiş olur.”³

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurur: **“Ameller ancak niyetlerledir. Herkes niyetinin karşılığını alır. Kim Allah'a ve Rasulü'ne hicret ediyorsa, hicreti onlara olur. Ama kim bir dünyalık elde etmek veya bir kadınla evlenmek için hicret ediyorsa, onun hicreti onadır.”⁴**

¹ 3 Ali İmran/102

² 4 Nisa/1

³ 33 Ahzab/70-71

⁴ Buhari ve Müslim

Cehalet ve cehaletin özür oluşu, günümüz İslami uyanışı için büyük tartışma ve ihtilaf konusu olan meselelerden birisidir.

Bu konunun tekfir ve kuralları konusu ile doğrudan bağlantısı vardır. Tekfir konusu, Üstad Seyyid Kutub'un *Rahimehullah*, Necid'li davetçi alimlerin kitapları ve İslam'dan çıkararak şeylerin anlatımını içeren kitapların yayılmasıyla üzerinde çok konuşulan bir konu haline geldi. Bir grup, bu kitaplarda geçen "Mutlak Tekfir" ile ilgili hükümleri belirli bir kişiyi tekfire indirgeyip, o kişilerde bulunan tekfiri engelleyici şeyleri dikkate almadılar. Diğer bir grup ise belirli bir kişi hakkında onun tekfirine hüküm vermeden önce onda bulunan cehalet ve diğer engellere bakılmasının gerekliliğine dikkat çektiler. İki grup da Kitap, Sünnet ve alimlerin bazı sözlerine dayanarak, kendi bakış açılarını destekleyici araştırmalar hazırladılar. Hatta bu araştırmalardan bazıları karşıt görüşü çürütmeye yönelik ve birbirine tamamen zıt şeylerdi. Öyle ki bazen bu iki grup aynı alimden birbirine zıt iki görüş nakletmekteydiler.

Bu konuda onları çelişkiye sürükleyen şey; alimlerin sözlerini birbirine zıt ve doğru olmayan bir biçimde kullanmalarıyla birlikte şer'i nasslarla da doğru olmayan şekilde delillendirmede bulunmalarıdır. Oysa ortak bir anlama veya tek bir asla döndürmek için bu nass ve diğer sözlerin arasını birleştirmek mümkündür ve doğru olan da budur. Bu konuyu araştırmadıklarını ve bu konuda kesin bir görüş bildirmediklerini zannetmek, ümmetin alimlerini ve selefi küçümsemektir. Biz de burada inşaallah alimlerin bu konu ile ilgili sözlerinin ve şer'i nassların etrafında döndüğü bu tek asıl ve ortak manayı açıklamaya çalışacağız.

Ayrıca şuna dikkat çekmek istiyoruz ki; günümüzde tekfir konusu üzerinde bu kadar çok durulmasının en önemli sebeplerinden birisi de, İslam'a mensup olanların çoğunun herhangi bir zorlama ya da engelleme olmaksızın hanif dininden çıkmalarına sebep olacak küfre düşüren amellerde bulunmalarıdır. Bunun

sebebi ise İslam'ın hükümlerinin yürürlükte olmaması ve dinden çıkmayı (riddeti) bir suç olarak kabul etmeyerek bunun karşılığında herhangi bir ceza öngörmeyen beşerî kanunlarla hükmedilmesidir. Riddet Müslümanlar arasında bu şekilde yayılınca, Allah'ın kendilerine ilim ve küfrün sebeplerini bilme yolunu açtığı kimseler bu sebeplere dikkat çekmişler, ardından tekkire engel olan şeyleri göz önünde bulundurmanın önemini vurgulamışlardır ki bunlardan birisi de cehaletin özür oluşudur. Böylece bu konu etrafında tartışma ve görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır.

TEKFİRE ENGEL OLAN CEHALET

Bir kimse hakkında kafir olduğuna dair hüküm verilmesine engel olan cahilliktir. Kişinin kafir olduğuna hükmetme konusunda da aynen diğer şer'î hükümlerde olduğu gibi, geçerli sayılan cehalet, hükmün sabit oluşunu engeller. Tekfirin kuralı genel olarak şer'î herhangi bir hükmün kuralının aynıdır. Ancak ayrıntıları daha fazladır.

Belirli bir kimseyi tekfirin kuralı kısaca şöyledir:

“Zahire göre uygulanan dünyevî hükümlerde, küfre düşürücü bir söz söylediği ya da bir fiil işlediği şer'î yollarla sabit olan bir şahıs hakkında tekfir hükmünün şartları yerine gelip, engeller ortadan kalktığında kafir olduğu hüküm verilir. Hükmü, buna ehil olan bir kimse verir. Eğer hakkında hüküm verilen kimse daru'l-İslam'da güç yetirilen bir konumda ise; yetkili olan kimsenin cezası uygulamadan önce o kişiye istitabe uygulaması vaciptir. Eğer bir güç arkasında veya daru'l-harbe sığınarak korunuyor (mümteni) ise ona istitabe uygulamadan öldürmek ve malını almak herkes için caizdir. Bu konuda, sonuçta elde edilecek olan maslahat veya mefsedete bakılarak uygun olan tercih edilir.”

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı gibi, cehalet hükmün engelleri arasındadır. Ancak burada şu sorunun da cevabını vermemiz gerekmektedir: Cehalet hükmün mü, yoksa cezanın mı engelidir? Yani küfür ameli işleyen kimse, örneğin; “diriliş ve hesap yoktur” diyen ya da putlara secde eden bir kimse özür olarak kabul edilen bir cehalet ile bu amelleri işlemiş olsa, bu cehalet o kişi hakkında verilecek olan küfür hükmünü mü kaldırır yoksa bu amellerinden dolayı kafir olduğuna hüküm verilir de, cehaleti onun kafire verilecek olan ceza ile cezalandırılmasını mı engeller? Bu, o kişinin daha önceki asli durumuna bağlıdır. Eğer

CEHALET ÖZRÜ

aslen kafir ise, cehalet onun cezalandırılmasının engelidir. Ancak aslen Müslüman ise, cehalet onun kafir olduğuna dair hüküm verilmesine engeldir ki bu zaten o kişinin cezalandırılmasını da engeller. Bunu şöyle açıklayabiliriz:

ASLEN KAFİR OLUP, NEBİ’NİN SALLALLAHU ALEYHI VE SELLEM DAVETİNDEN HABERSİZ OLAN KİMSE

Bu durumdaki kişinin kafir olduğuna hükmedilir, ‘bu kişinin kafir oluşu, İslam’a davet edildiğinde bunu reddetmesine bağlıdır’ denilemez. Bilakis davet ulaşmadan önce de kafir sayılır, ancak tebliğ ulaşıncaya dek küfründen dolayı dünyada iken ceza, ahirette ise azap görmez. İbnu’l-Kayyım bu konuda şöyle demiştir: “İslam’dan başka herhangi bir dine mensup olan bir kimsenin kafir olduğuna inanılması vaciptir. Allah *Subhanehu ve Teala*, Rasul ile hüccetini ikame etmeden önce (dinin ulaşmasından önce) kimseye azap etmez. Bu, genel olarak böyledir. Fertler hakkındaki hükümleri belirlemek ise Allah’a aittir. Dünyevi hükümlere gelince, bunlar zahire göre verilir. Kafirlerin çocukları ve deli olanları dünyevi hükümlere göre kafirdirler. Onların hükümleri velayeti altında buldukları kimselerin hükmü gibidir.”¹

Davet ulaşmasa bile İslam dinine mensup olmayan kimsenin kafir olarak isimlendirilmesinin delilleri şunlardır:

A) Tevbe Sûresi 6. ayet:

“Eğer müşriklerden biri senden eman isterse ona eman ver, ta ki Allah’ın sözünü dinlemiş olsun. Sonra onu güvenlik içinde olacağı yere ulaştır. Bu onların gerçekten bilmeyen bir topluluk olmaları nedeniyledir.”

Allahu Teala Nebi’nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* daveti olan Allah sözünü işitmeden önce ve daveti bilmedikleri halde onları müşrikler olarak isimlendirmiştir:

¹ Tarîku’l-Hicreteyn, 413

B) Teğabun Sûresi 2.ayet:

“Sizi yaratan O’dur. Buna rağmen sizden kiminiz kafirdir, kiminiz ise Müslüman. Allah yapmakta olduklarınızı görendir.”

Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurur: **“Müslüman kafire, kafir de Müslümana varis olamaz.”**¹ Kişi için ancak iki din vardır: İslam ya da küfür, yahut iman ya da küfür. Kim Müslüman değil ise kafirdir.²

Bunlar, davetten önce cehalet halinde de olsa kişinin kafir olarak isimlendirilmesine delil teşkil eder. Ancak İslam’a davet edilmeden önce cezalandırılmaz ve öldürülmesi caiz olmaz. Aynı şekilde, tebliğ ulaşmadığı sürece Allahu Teala bir kimseye ahirette azap etmez. Bunun delilleri ise şunlardır:

a) İsra Sûresi 15. ayet:

“Biz bir peygamber gönderinceye kadar azap edecek değiliz”

b) Kasas Sûresi 47. ayet:

“Kendi ellerinin önceden işledikleri dolayısıyla onlara bir musibet isabet ettiğinde; “Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de, böylece biz de senin ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık” diyecek olmasalardı...”

c) Taha Sûresi 134.ayet:

“Eğer biz onları bundan önce bir azap ile yıkıma uğratmış olsaydık şüphesiz diyeceklerdi ki: Rabbimiz bize bir elçi gönderseydin de küçülmeden ve aşağılanmadan önce senin ayetlerine tabi olsaydık.”

¹ Müttefekun Aleyhi

² Bkz: İbn-i Hazm, el-Faslu fi'l-Milel ve'l-Ehvau ve'n-Nihal, 3/276-285

İbn-i Teymiye *Rahimehullah* şöyle der: “Bu ayet Allahu Teala’nın, kafirlere bir peygamber göndermeden önce azap etmeyeceğini ve onların peygamberden önce azaba sebep olacak kötü amelleri işlemiş olduklarını, ancak azabın şartının onlara risalet ile hüccet ikame edilmesi olduğunu açıklamaktadır.”¹

¹ Age: 1/16

ASLEN MÜSLÜMAN OLAN KİMSE

Özür olarak kabul edilebilecek bir cehalet içerisinde küfre götürücü bir amel işlese, cehalet kendisi hakkında kafir olduğuna hükmedilmesine ve böylece de cezalandırılmasına engel olmuş olur. Aslı kafirde olduğunun aksine hüccet ikame edilmeden önce kafir olarak isimlendirilmez. Bu konudaki deliller şunlardır:

Birincisi: Zât-u Envat hadisi:

Ebu Vâkıd el-Leysi'den *Radıyallahu Anhu*, şöyle rivayet edilmiştir: “Rasulullah’la birlikte Huneyn Savaşı’na çıktığımızda biz henüz yeni İslam’a girmiştik. Müşriklerin, çevresinde toplanıp silahlarını astıkları bir sidr ağacı vardı. Buna “Zâtü Envat” diyorlardı. Bir sidr ağacının yanından geçtiğimiz sırada biz dedik ki; “Ya Rasulallah, müşriklerin Zatu Envat’ı olduğu gibi bizim için de bir Zatu Envat belirle.” Rasulallah şöyle dedi:

“Allahu Ekber! İşte bunlar Allah’ın Sünnetleri’dir. Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, İsrailoğullarının Musa’ya söylediği şey gibi bir şey söylediniz. Onlar şöyle demişlerdi: “Onların ilahları gibi bizim için de bir ilah yap.” Musa da; “Siz cahil bir topluluksunuz” demişti. Siz de sizden öncekilerin yolunu takip ediyorsunuz.”¹

Burada, şirk olan bir şey istemelerine rağmen, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* onları tekfir etmedi ve İslam’a yeni girmiş olmaları nedeniyle cehaleti onlar için özür saydı. İşte bu, cehaletin özür kabul edildiği durumlardandır.

İkincisi: Hüccet ikame edilmedikçe kişinin kafir olarak isimlendirilemeyeceğinin bir başka delili de İbn-i Teymiye’nin şu sözünde bahsettiği sahabe icmasıdır:

“Hüccet kendisine ulaştıktan sonra, dört farzdan (namaz, zekat, oruç, hac) birisini inkar eden kimse kafirdir. Aynı şekilde,

¹ Tirmizî rivayet edip sahih olduğunu söylemiştir.

kötülük yapmak, zulüm, yalan söyleme, içki içme gibi haram oluşu mütevatir olarak apaçık bir şekilde bilinen şeylerden herhangi birisinin haramlığını inkar eden kişi de kafirdir. Ancak, İslam'a yeni girmiş birisi veya İslam Şeriatı'nın ulaşmamış olduğu uzak bir yerde yetişen kimse, yahut yanılarak, iman edip salih amel işleyenlerin içkinin haram oluşundan istisna tutulduklarını söyleyen kimse gibi, kendilerine hüccet ulaşmamış olan kimselere gelince, bu gibi kimselere hüccet ikame edilerek istitabe uygulanır. Nitekim Ömer *Radıyallahu Anhu* bu şekilde hataya düşen kimselere istitabe uygulamıştı. Bu gibi kimseler eğer ısrar ederlerse o zaman kafir olurlar. Bundan önce kafir olduklarına hükmedilmez. Sahabe, Kudame İbn-i Maz'un'un, te'vilinde hataya düştüğü konuda, onun ve arkadaşlarının küfrüne hükmetmemişlerdir.”¹

Aslen Müslüman olan bir kişi için cehaletin, hükme değil cezaya engel olduğunu savunan kişilerin Zât-u Envât hadisine meşhur bir itirazları vardır. Şöyle derler: “Onlar yalnızca isteme noktasında kalmışlar, fiili işlememişlerdir.” Onlar bu sözleriyle, sadece talep etmenin şirk olmadığını ifade etmek istiyorlar. Oysa bu hatadır. Çünkü alimler, küfür olan bir iş işlemeye niyet edenin kafir olacağı hususunda ihtilaf etmemişlerdir.

Şirk olan bir şeyi yalnızca talep etmelerinin de şirk olduğuna Rasulullah'ın *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şu sözü delildir: **“Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki; İsrailoğullarının Musa'ya, “Bize bir ilah kıl” demeleri gibi bir söz söylediniz.”** Bu istekleri şirkti, ancak onlar bunu bilmiyorlardı. Çünkü İslam'a yeni girmişlerdi. Mekke'nin fethinde Müslüman olanlar arasındaydılar. Mekke'nin fethinden bir aydan daha az bir süre sonra Rasulullah'la birlikte Huneyn Gazvesi'ne çıktılar. İslam'ı öğrenmek için yeteri kadar vakitleri olmamıştı.

¹ Mecmuu'l-Fetâvâ, 7/609-610

KİŞİYİ MÜKELLEF KONUMUNA GETİREN HÜCCET

Allahu Teala'nın hücceti Rasuller yolu ile ikame edilir. Bu konunun delilleri Kitap ve Sünnet'te oldukça çoktur. Hüccetin, rasuller ile ikame edildiğinden Kur'an'da birçok yerde bahsedilir. Şu ayetlerde olduğu gibi:

“Rasullerden sonra insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın diye...”¹

“Biz bir peygamber gönderinceye dek azap edici değiliz.”²

“Eğer biz bundan önce onları helak etseydik muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: “ Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden önce ayetlerine uysaydık.”³

“Rabbin, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir peygamberi, yerleşim bölgelerinin merkezlerine göndermedikçe buraları helak edecek değildir.”⁴

“Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara, ‘size uyarıcı bir peygamber gelmemiş miydi’ diye sorarlar.”⁵

“O küfredenler bölükler halinde cehenneme sürülür. Oraya geldikleri zaman kapıları açılır, bekçileri onlara sorar: ‘Size içinizden Rabbinizin ayetlerini okuyan ve

¹ 4 Nisa/165

² 17 İsrâ/15

³ 20 Taha/134

⁴ 28 Kasas/59

⁵ 67 Mülk/8

bu güne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?”¹

İbn-i Teymiye şöyle der: “Tespiti gereken temel konu; Allah Teala’nın, hücceti ikame edecek bir rasul göndermeden kimseye azap etmeyeceğine nasların delalet etmesi konusudur. Allah Teala şöyle buyurur:

“Biz her insanın işlediklerini kendi boynuna doladık, kıyamet gününde onun için açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız. Kendi kitabını oku; bu gün nefsin hesap sorucu olarak sana yeter. Kim hidayete ererse kendi nefsi için hidayete erer, kim de saparsa kendi aleyhine sapar. Hiçbir günahkâr bir başkasının günah yükünü yüklenmez. Biz bir peygamber gönderinceye kadar azap edecek değiliz”²

“Rasullerden sonra insanların Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın diye...”³

“Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara, ‘size uyarıcı bir peygamber gelmemiş miydi’ diye sorarlar. Onlar “Evet” derler “Bize gerçekten bir uyarıcı geldi. Fakat biz yalanladık ve “Allah hiç bir şey indirmede, siz yalnızca büyük bir şaşkınlık (ve sapıklık) içindesiniz” dedik.”⁴

“O küfredenler bölükler halinde cehenneme sürülür. Oraya geldikleri zaman kapıları açılır, bekçileri onlara sorar: ‘Size içinizden Rabbinizin ayetlerini okuyan ve

¹ 39 Zümer/71

² 17 İsrâ/13-15

³ 4 Nisa/165

⁴ 67 Mülk/8-9

bu güne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?”¹

“Ey cin ve insan topluluğu, içinizden size ayetlerimi aktarıp okuyan, bu günle karşılaşmanızdan sizi uyaran elçiler gelmedi mi? “Onlar nefislerimize karşı şahitlik ederiz” derler. Dünya hayatı onları aldattı ve gerçekten kafir olduklarına dair kendi nefislerine karşı şehadet ettiler.”²

“Rabbin, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir peygamberi yerleşim bölgelerinin merkezlerine göndermedikçe buraları helak edecek değildir”³

“Kendi ellerinin öne sürdükleri dolayısıyla onlara bir musibet isabet ettiğinde; “Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de böylece biz de senin ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık” diyecek olmasalardı... Ama onlara katımızdan gerçek gelince; Musa’ya verilenin bir benzerinin buna da verilmesi gerekmez mi? dediler. Onlar daha önce Musa’ya verileni inkâr etmemişler miydi. “İki büyü birbirine arka çıktı” dediler. Ve “Gerçekten biz hepsini inkâr edenleriz” dediler.”⁴

“Ey kitap ehli, peygamberlerin arası kesildiği dönemde: “Bize müjdecî de uyarıcı da gelmedi” demenize (fırsat kalmasın) diye size apaçık anlatan peygamber geldi. Böylece müjdecî de uyarıcı da gelmiştir artık. Allah her şeye güç yetirendir.”⁵

¹ 39 Zümer/71

² 6 En’âm/130

³ 28 Kasas/59

⁴ 28 Kasas/47-48

⁵ 5 Maide/19. İbn-i Teymiye, el-Cevabu’s-Sahih Limen Beddele Dine’l-Mesih, 1/309-310

Şeyhu'l-İslam'ın bahsetmiş olduğu bu görüş, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın görüşüdür. Onlar bu konuda ihtilaf etmemişlerdir. İnsanlar üzerine hüccet ancak peygamberlerin gönderilmesi ve hakkı işitmeleri yoluyla ikame edilir.¹

¹ Ebu Kasım el-Lalikai bunu; Şerhu İtikadi Ehli's-Sünne adlı kitabı, 1/196'da anlatmıştır. Yine bu konuda Bkz: Mecmuu'l-Fetâva, 12/493-496; Muhammed İbrahim el-Vezir, İsarü'l-Hak ale'l-Halk, 220; Eş-Şenkîfî, Tefsiru Edvai'l-Beyan, 2/211-336 ve 3/471-484.

DÜNYADA İKEN KENDİSİNE BİR RASULÜN DAVETİ ULAŞMAMIŞ OLAN KİMSE

Bu durum iki şekilde olabilir: Ya gerçekten kendisine tebliğ ulaşmamıştır: Akıl baliğ olup Nebi'nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* risaletini hiç işitmemiş olan kimse gibi. Ya da hükmen tebliğ ulaşmamıştır: Rasul'ün davetinin ulaşması ve yaygın olmasına rağmen; çocuk, deli, bunamış olup teklifin hitabını anlamaya güç yetiremeyen kimse gibi.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın görüşüne göre bu kimseler (yani hakikaten veya hükmen rasulün davetinin ulaşmadığı kimseler) kıyamet günü imtihan edileceklerdir. Böylece Allahu Teala'nın rasulleri ile hücceti, ya dünyada ya da ahirette tüm yarattıkları üzerine ikâme edilmiş olacaktır.

İbn-i Teymiye şöyle der: “Allahu Teala rasul gönderinceye kadar hiçbir kimseye azap etmez. Ona azap etmediği gibi, Müslüman ve mü'min olan bir kişinin dışında hiç kimseyi ve Rabbi'ne ibadet etmekten büyüklenen ve müşrik olan bir kişiyi cennete sokmaz. Kime dünyada iken davet ulaşmamışsa ahirette imtihan edilecektir. Cehenneme ancak şeytana uyanlar girecektir. Günahı olmayan ateşe girmez. Allahu Teala ancak rasul gönderdikten sonra bir kimseyi cehennemle azaplandırır. Çocuk, deli yahut peygamber gelmediği bir dönemde yaşayıp ölen bir kimse gibi, kendisine bir rasulün daveti ulaşmayan kişi, gelen haberlerde bildirildiği üzere ahirette imtihana çekilir.”¹

İbnu'l-Kayyim'ın bu konuda söyledikleri şu şekildedir: “Bununla ilgili birçok haber gelmiştir. Bunlar birbirini desteklemektedir. Bu hadislerden biri de İmam Ahmed'in Müsned'inde rivayet olunan ve Bezzar'ın sahih bir isnatla rivayet ettiği hadistir.

¹ Mecmuu'l- Fetava, 17/477

İmam Ahmed şöyle der: Muaz İbn-i Hişam, babası, Katade, Ahnaf İbn-i Kays, Esved İbn-i Seri' yoluyla Nebi'nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dediğini rivayet eder:

“Kıyamet günü bahaneleri olacak dört kişi vardır: Sağır olup işitemeyen, çok ihtiyar olan, akılsız olan ve rasul gelmediği bir dönemde (fetret dönemi) yaşayan kişi.

İşitemeyen der ki; “Ya Rabbi, İslam geldi fakat ben hiçbir şey işitemiyordum.” Akılsız olan şunu der: “İslam geldiğinde çocuklar beni sokakta taşıyorlardı.” İhtiyar olan; “İslam bana geldi fakat ben hiçbir şey düşünemiyordum.” Fetret döneminde yaşayan ise; “Ya Rabbi, bana rasul gelmedi” der. Onlardan itaat etmeleri için ahit alınır ve ateşe girmelerini emreden bir peygamber gönderilir. Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki; eğer oraya girerlerse onlar için serin ve selamet olur.”

İbn-i Abdilber'in bu hadisleri kabul etmediğini söyleyen ve onun “İlim ehli de bu konudaki hadisleri kabul etmezler. Çünkü ahiret, amel ve imtihan yeri değildir. Hiçbir nefse gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemeyeceği halde, nasıl olur da Allahu Teala yaratılanlara gücünün dışında bir şeyi yükler” şeklindeki sözünü öne sürenlere bir çok yönden cevap verilebilir. Şöyle ki:

Birincisi: İlim ehli bu ve buna benzer hadisleri inkarda ittifak etmedikleri gibi, bu, çoğunluğun görüşü bile değildir.

İkincisi: Esved'in hadisinin isnadı, hükümlerde kendisiyle delil getirilen bir çok hadisten daha kuvvetlidir. Bunun için imamlardan Ahmed İbn-i Hanbel, İshak ve Ali İbn-i Medyenî bu hadisi rivayet etmişlerdir.

Üçüncüsü: İmamlardan bir grup, ahirette imtihanın gerçekleşeceğini söyleyip şöyle demişlerdir: “Yükümlülükler ancak cennet ya da cehennemde biter.” Beyhakî bunu seleften bir çok kişiden rivayet etmiştir.

Dördüncüsü: Buhari ve Müslim’de, Ebu Hureyre ve Ebu Saîd’den, cennete en son girecek kişi hakkında rivayet edilen hadiste şöyle bahsedilir: “Allah’ın ona verdiğiinden başkasını istemeyeceğine dair Allah ondan ahit alır. O buna uymaz ve Allah’tan başka şeyler de ister. Allahu Teala şöyle der: “Ahdine vefa göstermedin.” Bu ahit onun daha önce, bir şey istemeyeceğine dair Rabbine söz vermesiydi. Dolayısıyla bu da bir nevi imtihandır.

Beşincisi: İbn-i Abdilber’in, “Yaratılmışların buna gücü yetmez” sözüne iki şekilde cevap verilebilir: Öncelikle bu, güç yetmeyecek bir teklif değildir. Ancak çok zor bir iştir. Aynen İsrailoğullarına, buzağıya taptıklarında ceza olarak çocuklarını, eşlerini ve babalarını öldürmelerinin emredilmesi ve yine mü’minlerin Deccal’ı ve Onun yanında cennet ve cehenneme benzeyen şeyleri gördüklerinde, cehennem olarak gördüklerine girmelerinin emredilmesi gibi. İkinci olarak ise; eğer bu gönderilen elçiye itaat eder ve oraya girerlerse ateş onlara zarar vermez, onlar için serin ve esenlik olur. Dolayısıyla imkansız ve güç yetiremeyecek bir şeyle emrolunmazlar.

Altıncısı: Allahu Teala, kıyamette insanlara secdeyi emredecek, fakat münafıkların secde etmesini engelleyecektir. Bu kesinlikle güç yetirilebilecek bir emir (teklif) değildir. Eğer kurtuluş için bir sebep olacaksa, ateşe girme yükümlülüğü nasıl inkar edilebilir. Bu aynen, kıldan ince ve kılıçtan daha keskin olan Sırat’ı geçmeyi cennete girmeye sebep kılması gibidir.

Ebu Saîd el-Hudrî şöyle der: “Bana, Sırat’ın kıldan ince, kılıçtan keskin olduğu haberi ulaştı.”¹ Sırat’ı geçmek de aynen ateşte olduğu gibi gayet zor bir iştir. Ancak her ikisi de kurtuluşa götürür. En doğrusunu Allahu Teala bilir.

¹ Müslim

Yedincisi: Onlar hadiste bildirileni olanaksız gördükleri için inkar etmişlerdir. Halbuki hadisler bu şekilde reddedilmez. İnsanlar şu iki yoldan birisini tercih ederler: Bazıları yalnızca Allah'ın dilemesini esas alırlar. Bu kimseler, bu tür teklifleri imkansız görmezler. Bazıları da, hikmet ve illet yolunu esas alırlar. Onların da böyle bir teklifin olamayacağına dair herhangi bir delilleri yoktur. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, sahih olan deliller, bunun bir hikmet gereği olduğuna işaret etmektedir.

Eğer “Ahiret teklif yeri değil, yapılanların karşılığını alma yeridir. Orada nasıl imtihan olunur?” denilirse; şu şekilde cevap verilir: Teklif ancak Dâru'l-Karar'a (cennet yada cehennem) girdikten sonra kalkar. Berzah'ta ve Arasat'ta kalkmış değildir. Berzah'ta iki meleğin soru sormaları şeklinde bir yükümlülüğün olduğu bilinen bir şeydir. Arasat'a gelince; Allahu Teala şöyle demiştir:

“Ayağın üstünden örtünün açılacağı gün, onlar secdeye çağırılırlar ancak güç yetiremezler.”¹

Bu, Allah Teala'nın kıyamet günü yarattıklarını secdeye çağırması hakkında apaçık bir delildir. O gün kafirlerin secde etmeleri engellenir. Onlara ceza olarak bu teklif, güç yetirilemeyecek bir şey olur. Çünkü onlar dünyada iken bu teklife muhatap olmuşlar, ancak bunu yapmaya güçleri yettiği halde yapmaktan yüz çevirmişlerdi. İşte bunun için Allahu Teala da ahirette onlar için bir ceza ve pişmanlık olarak onlara bunu yüklemiş ve buna güç yetirmelerini engellemiştir. Bunun için Allahu Teala bir sonraki ayette şöyle demiştir:

“Gözleri korkudan ve dehşetten düşük, kendilerini de zillet sarıp kuşatmış. Oysa onlar sapasağlam iken secdeye davet edilirdi.”

¹ 68 Kalem/42

Sahih-i Buharî’de Zeyd İbn-i Eslem, Atâ ve Ebu Said’den rivayet edilen şu hadiste de olduğu gibi:

**“Dediler ki: Ya Rasulallah, Rabbimizi görür mü-
yüz? (Şu bölüme kadar hadisi uzunca aktardı) Rasulallah dedi
ki: “Her ümmet ibadet ettiğine tabî olur. Müminler derler
ki: “Biz insanlara en muhtaç olduğumuz zaman onlardan
ayrıldık.” Allah Teala şöyle der: “Ben sizin Rabbinizim.”
Onlar: “Senden Allah’a sığınırız ve Rabbimize hiçbir şeyi
ortak koşmayız” derler (iki ya da üç kere), hatta bazıları
neredeyse dönerler. O; “Sizinle onun arasında onu tanı-
yacağınız bir işaret var mıdır? der. Onlar; “Evet” derler.
O zaman ayağını gösterir ve Allah’a secde etmeyen hiç
kimse kalmaz. Riyakarlar ve münafıkların sırtlarını Allah
bir parça kılar. Secde etmek istediklerinde boyunları
üzere düşerler. Sonra başlarını kaldırır.”**

Bu teklif Berzah’ta sorgulama teklifine benzer, kim dün-
yada iken Allah’ın davetine boyun eğerek isteyerek icabet ederse,
Berzah’ta da buna icabet edebilir. Kim de dünyada iken bundan
kaçınırsa Berzah’ta da bundan engellenir. Bu kimsenin güç yeti-
remediği bir şey ile sorumlu tutulması ilahi hikmetin bir gereğidir.
Çünkü o güç yetebileceği zaman bundan yüz çevirmişti. Bunu
yapmaktan aciz olduğu bir zaman sorumlu tutulduğunda ise ceza
ve pişmanlık olması için onunla bu fiil arasına bir engel koyulur.
En doğrusunu Allahu Teala bilir.”¹

¹ İbnu’l-Kayyim, Tariku’l-Hicreteyn, 397-401

KİŞİYİ MÜKELLEF KILAN ŞEYİN AKIL OLDUĞUNU SÖYLEYENLERE CEVAP

Burada alimlerin tartıştıkları iki mesele vardır:

Birincisi: Akıl tek başına güzel ve çirkin şeyleri idrak edebilir mi? Yoksa şeriat olmaksızın tek başına idrak edemez mi?

İkincisi: ‘Akıl, güzeli ve çirkinini idrak eder’ denilmesi halinde şu soru gündeme gelir: Allahu Teala insanı aklın hükmettiği şeylere muhalefet etmesi nedeniyle cezalandırır mı? Yoksa; o kişiye Rasul ile risalet hüccetinin ulaşması gerekli midir?

Bir grup şöyle der: “Bu, akılla değil ancak şeriatla bilinebilir.”

Bir grup da şöyle demiştir: “Sözlerin güzel ve çirkin oluşu akıl ile bilinir.” Sonra bu görüşte olanlar da iki gruba ayrıldılar ve bir kısmı yalnızca akla muhalefet ettiklerinden dolayı insanların ahirette azaba müstehak olacaklarını savundu. Bu görüş Kitap ve Sünnet’e aykırıdır. Diğer grup ise Kitap ve Sünnet’in de delalet ettiği gibi, rasul gönderilene kadar azabı hak etmiş olmayacakları görüşünü savundular ve şöyle dediler: Ancak onlara rasul göndermeden azap etmese de bu kimselerin kötü ve çirkin fiillerini Allah Teala kötüler, buğz eder ve kötüleyip buğz ettiği küfür ile vasıflandırır. Nebi’nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* sahih olarak bize ulaşan şu sözü gibi:

“Allah Teala yeryüzü halkına baktı. Ehli Kitap’tan sapmayanlar dışında Arap ve acemin hepsine buğz etti. Rabbim bana, “Kalk Kureyş’i uyar! dedi. Ben, “Başımı yarıp etini ayırırlar” dedim. “Ben seni ve seninle başkalarını sınavacağım ve sana bir Kitap indireceğim; su onu yıkamaz, onu uyurken ve uyanıkken okursun. Bir ordu gönder ben de onun iki mislini göndereyim. Sana itaat edenlerle beraber sana isyan edenlere karşı savaş. İnfak

et ben de sana infak edeyim. Ben kullarımı hanif dini üzere yarattım, şeytanlar onları saptırdı. Onlar için helal kıldığım şeyleri haram kıldı ve onlara, hakkında delil indirmedığım şeyde şirk koşmalarını emretti.”

Yine Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem başka bir hadiste şöyle der:

“Her doğan İslam fıtrata üzere doğar.”

Bir başka rivayette şöyle geçer:

“Her doğan, bu millet (din) üzere doğar, anne ve babası onu Yahudileştirir, Hristiyanlaştırır ya da Mecusileştirir. Aynen hayvanın tüm azalarıyla tam olarak doğması gibi. Onda bir eksiklik görür müsünüz?” Sonra Ebu Hureyre Radyallahu Anhu şöyle der: ***“İsterseniz şunu okuyun: “ Allah’ın fıtrata ki insanları onun üzerine yaratmıştır.”¹ Denildi ki “Ya Rasulallah, ya küçük iken ölen?”*** Rasulullah: ***“Yaşamış olsalar ne işleyeceklerini Allah daha iyi bilir.”***

Allahu Teala buğz etmesiyle birlikte bir rasul gönderinceye kadar onlara azap etmeyeceğini haber vermekte. Bu da; “Din ulaşınca kadar bu kimseler çirkin şeyleri işlemiş sayılmazlar” diyenlerin sözlerinin batıl olduğuna delildir. Allahu Teala şöyle buyurur:

“Rabbin, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir peygamberi yerleşim bölgelerinin merkezlerine göndermedikçe buraları helak edecek değildir. Ve biz halkı zulmetmekte olan şehirlerden başkasını da yıkıma uğraticı değiliz”²

¹ 30 Rum/30

² 28 Kasas/59

“Kendi ellerinin öne sürdükleri dolayısıyla onlara bir musibet isabet ettiğinde; “Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de böylece biz de senin ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık” diyecek olmasalardı...”¹

“Eğer biz onları bundan önce bir azap ile yıkıma uğratmış olsaydık şüphesiz diyeceklerdi ki: Rabbimiz bize bir elçi gönderseydin de küçülmeden ve aşağılanmadan önce senin ayetlerine tabi olsaydık”²

Bu, Allahu Teala'nın bir rasul göndermeden önce kafirlere azap etmeyeceğini, onların rasul gönderilmeden önce buğz ve kötülmeyi gerektiren ve azaba sebep olan amelleri işlediklerini ancak Allahu Teala'nın azap etmesi için risalet hücceti ikame edilmesinin şart olduğunu ortaya koyar.³

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılmalıdır ki doğru olan şudur: Akıl güzel ve çirkini idrak edebilir ancak şeriatin ulaşmasından önce kişi cezalandırılmaz ve azap edilmez. Şeriatin ulaşması da tabii ki risalet hücceti ile olur. Akıl, güzel ve çirkini idrak etse dahi ne vacip ne de haramları belirleyebilir. Sevap ve cezalandırmayı gerektiren hükümler ise bunlardır.

İbnu'l-Kayyim Tevhid'in ne ile bilinebileceği konusunda şunları söyler: “İnsanlar bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Bir grup akıl ile Tevhid'in bilinmesinin gerekli olduğunu, terk edenin cezalandırılacağını, dinin de akıl ile bilinen şeyi te'kid edici olarak geldiğini, Tevhid'i bilmenin gerekliliğinin ve terk edenin cezalandırılmasının akıl ile sabit olduğunu söylediler. Dinin işitilmesini ise bunu açıklayıcı olarak kabul ettiler. Bu Mutezile'nin ve imamların tabiiilerin-

¹ 28 Kasas/47

² 20 Taha/134

³ İbn-i Teymiye, el-Cevabu's-Sahih Limen Beddele Dîne'l-Mesih, 1/314-316

den güzel ve çirkini akıl ile bilme konusunda Mutezile ile aynı düşünenlerin görüşüdür.

Bir grup da; her ikisinin de (bilmenin gerekliliği ve cezalandırılmanın) akıl ile sabit olmayacağını, bilakis akıl ile hiçbir şeyin bilinmesinin vacip olmayıp vacipliğinin ancak şeriatla sabit olacağını, bunun için de terk edenin cezaı hak etmeyeceğini söylerler. Bu da Eşarîlerin ve güzel ile çirkini kabul etmeme konusunda onlarla aynı düşünenlerin görüşüdür.

Doğru olan, Tevhid'i bilmenin gerekli oluşunun akıl ve din ile sabit olduğudur. Kur'an buna delalet eder ve Tevhid ile ilgili aklî deliller sunar. Yine Tevhid'in güzel, şirkin çirkin olduğunun akıl ve fitrata uygunluğunu açıklar ve Tevhid'i emredip şirkten nehyeder. Bunun için Allahu Teala aklî deliller şeklinde örnekler vermiştir. Kullara hitabı da, Tevhid'in güzelliği ve vucûbiyeti, şirkin de çirkinliği ve kötülüğü fitratlarında var olan kimselere hitap etme şeklindedir. Kur'an buna delalet eden aklî kanıtlarla doludur:

“Allahu Teala, geçimsiz efendileri olan bir kimse (köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir kimseyi örnek verir. Bu ikisi eşit midir? Hamd Allah içindir, fakat çoğu bilmezler.”¹

“Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile verdiğimiz güzel rızıklardan gizli ve açık infak eden kimseyi örnek gösterdi. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'ındır, fakat onların çoğu bilmezler. Allah şu iki örneği de verdi: Bunlardan biri hiçbir şeye gücü yetmeyen ve efendisi üzerine yük olan bir dilsiz. Onu nereye gönderse bir hayır getirmez. Şimdi bu adalet-

¹ 39 Zümer/29

le emreden ve dosdoğru bir yol üzerinde bulunanla bir olur mu?”¹

“Ey insanlar size bir örnek verildi; şimdi onu dinleyin: Sizin Allah’ın dışında yalvardıklarınız bir araya gelseler bir sinek bile yaratamazlar. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa bunu da ondan geri alamazlar. İsteyen de aciz istenen de. Onlar Allah’ın kadrini hakkıyla takdir edemediler. Şüphesiz Allah güç sahibidir, azizdir.”²

Tevhid’in, Kur’an’ın işaret edip dikkat çektiği birçok akli delilleri vardır. Ancak burada söz konusu olan, bu vacibin terki üzerine verilecek olan cezanın şeriatın gelmesinden sonraya ertelenmesi meselesidir. Ayetlerde şöyle geçer:

“Bir rasul gönderinceye kadar azap edici değiliz.”³

“Öfkesinin şiddetinden neredeyse patlayıp parçalanacak. Her bir grup içine atıldığında bekçileri onlara sorar: “Size bir uyarıcı, gelmedi mi?” Onlar: “Evet” derler, “Bize gerçekten bir uyarıcı geldi, fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmedir, siz yalnızca büyük bir sapıklık içindesiniz” dedik”⁴

“Rabbin, kendilerine ayetlerimizi okuyan bir peygamberi yerleşim bölgelerinin merkezlerine göndermedikçe buraları helak edecek değildir.”⁵

“Bu, halkı habersizken Rabbinin ülkeleri zulüm ile helak edici olmadığındandır.”⁶

¹ 16 Nahl/ 75-76

² 22 Hacc/73-74

³ 17 İsrâ/15

⁴ 67 Mülk/8-9

⁵ 28 Kasas/59

⁶ 6 En’âm/131

Bu ayetler rasul gönderilmeden önce onların zalimler olduğuna ve yine hüccet ikame edilmeden önce bu zulümlerinden dolayı onları helak etmeyeceğine delildir. Yine bu ayetler; “Zulüm ve çirkin olan şeyler ancak din ile sabit olur” diyen ve “Zulümleri dolayısıyla bunun hakkında şeriatın bir şey işitmeksizin azabı hak ederler” diyen iki grubun da görüşlerini reddetmektedir. Aynen şu ayette geçtiği gibi:

“Kendi elleri ile önceden işlemiş oldukları nedeniyle onlara bir musibet isabet ettiğinde; “Rabbimiz, bize bir peygamber gönderseydin de böylece biz de senin ayetlerine uysaydık ve müminlerden olsaydık” diyecek olmasalardı...”¹

Allahu Teala onların rasul gönderilmeden önce yaptıklarının başlarına musibet gelmesi için bir sebep olduğunu haber veriyor. Ancak Allahu Teala onlara peygamber gönderip hüccetini ikame edinceye kadar bunu yapmadı:

“Peygamberler müjdeci ve uyarıcılar olarak gönderildi. Öyle ki peygamberlerden sonra insanların Allah’a karşı bahaneleri olmasın. Allah üstün ve güçlü olandır, hikmet sahibidir.”²

“Bu indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Şu halde Ona uyun ve korkup sakının. Umulur ki merhamet olursunuz. “Bizden önce kitap yalnız iki topluluğa indirildi, bizim ise onların okuduklarından haberimiz yoktu” dememeniz, ya da; “Kitap bize de indirilseydi şüphesiz onlardan daha çok doğru yolda olurduk” dememeniz için işte size Rabbinizden apaçık bir belge, bir hidayet ve bir rahmet gelmiştir”³

¹ 28 Kasas/47

² 4 Nisa/165

³ 6 En’âm/155-157

“Kişinin “Allah’a karşı yaptığım aşırılıktan dolayı yazık bana. Doğrusu ben alay edenlerdendim” veya “Allah bana hidayet verseydi elbette muttakilerden olurum” diyeceği ya da azabı gördüğü zaman “Benim için bir kere daha dünyaya dönme fırsatı olsa da ihsan edenlerden olsaydım” diyeceği günden sakının. Hayır, benim ayetlerim sana gelmişti fakat sen onları yalanladın büyüklüğe kapıldın ve kafirlerden oldun.”¹

Bu konu Kur’an’ı Kerim’de çokça geçer ve Kur’an hüccetin onlara kitaplar ve rasuller ile ikame edildiğini haber verir. Aynen akıl ve fitratlarında bulunan Tevhid’in ve şükürün güzelliği şirkin ve küfrün çirkinliğine dikkatlerini çekmesi gibi.

Bu açıklamalar akılla çirkinin bilinebileceğini kabul etmeyip fiillerde güzel ve çirkin olarak vasıflandırılmayı gerektiren bir şey olmadığını söyleyenlerin sözlerinin batıl olduğunu ortaya koyar. Onlara göre Allahu Teala yasaklamış olduğu herhangi bir şeyi emredebilir, yahut emrettiği bir şeyi yasaklayabilir; bu mümkün olan bir şeydir. Emredilen ve nehyedilen fiiller arasındaki fark ancak emredilmiş ve nehyedilmiş olmalarıdır. Birinin güzel değerinin çirkin olmasıyla alakalı değildir. Eğer Allahu Teala Tevhid’den, imandan ve şükürden nehyetmiş olsaydı bunlar çirkin; şirki, küfrü, zulmü ve kötülükleri emretmiş olsaydı bunlar da güzel olurdu.

Tevhid’in güzel, şirkin çirkin olduğu akıl ile bilinmeseydi fitratta bulunan bir şey olmasaydı hiçbir yönden akla güvenilmezdi. Çünkü bu mesele açık olan meselelerin en önde gelenidir. Akıl ve fitrata yüklediği şeylerin en net olanıdır; çünkü Allah bunları açıkladıktan sonra **“Akletmiyor musunuz?”** yahut **“Düşünmüyor musunuz?”** der.

¹ 39 Zümer/56-59

Ayetler şirk ehlinin akıllarını kullanmadıklarını söyleyip, onların cehennemde duymayıp akletmediklerini itiraf ettiklerini haber veriyor. Onlar işittiklerinin ve akletmenin gereği olan şeyin dışına çıkmışlardır. Allahu Teala onların işitmelerinin, görmelerinin ve kalplerinin onlara bir fayda sağlamadığını bildirir: **“Onlar sağırdılar, dilsizdirler, ködürler, akıl erdiremezler.”**¹ Bunlar sarih aklın ve sağlam fitratın gerektirdiği şeylerin dışına çıkan kimse hakkındadır. Eğer sarih akıl buna delalet ediyor olmasaydı, ayetlerde geçen; **“Bakınız”, “İbret alınız”** ve **“Yeryüzünde dolaşıp seyrediniz”** şeklindeki ibareler anlamsız olurdu. Onlar; “Akıllarımız yalnız başına bizi sonuca götürmez; bu ancak Allah’ın haberi (şeriat) ile bilinir” demekteler. Öyleyse ayetlerdeki “bakmak”, “düşünmek”, “ibret almak” ve “yeryüzünde dolaşmak” ifadeleri ne anlama gelmektedir? Verilen bu misaller, akli kıyaslar ve gözlemler ne ifade etmektedir? Tüm bunlar Tevhid’in ve şükürün güzel olduğunun en açık delilleri değil midir? Şirkin ve küfrün çirkinliği akıl ve fitratlarda yerleşmiştir. Diri bir kalbi, selim bir akli, sağlam bir fitratı olan için bu zaten malumdur.”²

Mutezile, dini usul ve furu’ olmak üzere iki kısma ayırır:

Usul: Bu Tevhid’dir. Derler ki: “Tevhid’in güzel, şirkin çirkin olması nedeniyle bunu akılla bilmek vaciptir. Bir kimseye herhangi bir nebinin daveti ulaşmamış ve kafir olarak ölmüşse, bu kimse azap görür.” Bu görüş şu nassa aykırıdır: **“Biz bir peygamber göndermeden azap edici değiliz.”**³ Onların bu görüşlerine göre Tevhid’i bozucu şeylerde cehalet özür değildir. Akli hüccet kabul etmesi nedeni ile bu batıl bir sözdür.

¹ 2 Bakara/271

² İbnu'l-Kayyim, Medâricu's-Sâlikin, 3/509-513

³ 17 İsra/15

Furu’: Bu da ayrıntılı şer’î hükümlerdir. Bu konudaki görüşleri diğer alimlerin görüşleri gibi hüccetin ancak rasul ile olacağı yönündedir.¹

İbn-i Teymiye’nin de söylediği gibi, dini bu tarzda “Usul” ve “Furu” olarak iki kısma ayırmak selefin yapmadığı bid’at olan bir taksimdir.² Bununla birlikte İbn-i Teymiye başka bir açıdan dinin usul ve furu’ olarak ikiye ayrıldığını söyler: “Doğru olan bu iki sınıftan her birinin büyük olan “Aslî meseleler”i (usul) ve küçük olan “Fer’i meseleler”i (furu’) olduğudur.”³ İbn-i Teymiye, sözünün devamında da belirttiği gibi “Bu iki sınıf” derken, haberle bildirilen itikadi meseleleri ve amelî olan hükümlerle ilgili meseleleri kastetmiştir.

Kim rasullerin davetleri yalnızca fer’î meseleleri açıklamak içindir derse; Allah’a davet edenin peygamberler değil akıl olduğunu söylemiş olur. Bu da Allah’a davet konusunda rasullerin varlığının ya da yokluğunun eşit olmasını gerektirir. Sapıklık olarak ise bu yeterlidir... Biz aklın Tevhid’e yönelteceğini inkar etmiyoruz. Bizim kabul etmediğimiz şey, Tevhid’i yalnızca akılla bulmanın vacip olduğu yönündeki görüştür.⁴

Aklın hükmü ile kullar üzerine sevap ve cezayı gerektirecek bir yükümlülük (teklif) yoktur. Sorumluluk, sevap ve ceza ancak risalet hücceti ile gerçekleşir.

Tevhid’i akıl ile bilmenin vacip olmadığına dair deliller ise şunlardır:

¹ Bkz: Es-Subkî, Şerhu Muhalla Ala Cem’ul-Cevami, 1/54-63

² Bkz: Mecmuu’l-Fetava, 12/492 ve 23/346

³ Mecmuu’l-Fetava, 6/56

⁴ Fethu’l-Barî, 13/303

1- “Her ümmete tağuttan kaçınıp Allah’a ibadet etsinler diye bir rasul gönderdik.”¹

Eğer akıl Tevhid’in bilinmesini gerektiriyor olsaydı peygamberleri göndermek abes olurdu. Yine eğer akıl Tevhid’i gerektirseydi, rasuller Tevhid için değil fer’î olan amelî hükümler için gelirdi. Ancak onların gönderilişleri ayette de geçtiği gibi öncelikle Tevhid içindir.

2- Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem Muaz İbn-i Cebel’i Yemen’e gönderdiğinde ona şöyle dedi:

“Onları çağırdığın ilk şey Allah’ı birlemek (Tevhid) olsun.”²

3- “Böylece sana kendi emrimizle bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun. Ancak biz onu bir nur kıldık, onunla kullarımızdan dilediğimizi hidayete erdiririz. Şüphesiz sen dosdoğru olan bir yola yönelip iletiyorsun.”³

Ayet, Nebi’nin Sallallahu Aleyhi ve Sellem vahiy gelmeden önce imanı bilmediğine işaret etmektedir. Eğer bir kişinin, akli ile hidayeti bulması mümkün olsaydı elbette ki buna en layık olan insanlığın efendisi Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem olurdu. Şu ayetler de bu konu ile ilgilidir:

“Sen şaşırmış bir durumdayken doğru yola yönelip iletmedi mi?”⁴

“Biz Kur’an’ı sana vahyederek en güzel kıssaları sana anlatmaktayız. Oysa daha önce sen bunlardan habersizdin.”¹

¹ 16 Nahl/36

² Muttefekun Aleyhi

³ 42 Şûra/52

⁴ 93 Duha/7

4- “Rablerine küfredenlere cehennem azabı vardır. Ne kötü bir dönüş yeridir o. Oraya atıldıkları zaman kaynayıp feveran ederken onun korkunç uğultusunu işitirler. Neredeyse öfkesinin şiddetinden parçalanacak. Her bir grup içine atıldığında bekçileri onlara sorar: “size bir uyarıcı, korkutucu gelmedi mi?” onlar: “Evet, bize gerçekten bir uyarıcı geldi fakat biz yalanladık ve ‘Allah hiçbir şey indirmede siz yalnızca büyük bir şaşkınlık ve sapıklık içerisindeyiz dedik’ ve derler ki; ‘Eğer dinlemiş ya da akletmiş olsaydık çılgınca yanan ateşin halkı olmayacaktık.’”²

Cehennem bekçisi kafirlere; “size bir uyarıcı gelmedi mi?” demekte, onlara; “sizin aklınız yok muydu?” diye sormamaktadır. Bu da hüccetin ikame edilip özrünün ortadan kalkmasının akıl ile değil rasul ile olacağına delildir. Yine aklın amelinin risalet hüccetini düşünüp kavrama olduğunu nassın şu bölümünden anlıyoruz: **“Dediler ki eğer dinlemiş ya da akletmiş olsaydık...”** Burada aklın tek başına hüccet olmayıp risalet hüccetine tâbi olma konumunda olduğu apaçıktır.

¹ 12 Yusuf/3. Bkz: Mecmuu'l-Fetava, 2/2-3

² 67 Mülk/6-10

KİŞİYİ MÜKELLEF KONUMUNA GETİREN ŞEYİN MİSAK VE FITRAT OLDUĞUNU SÖYLEYENLERE CEVAP

Misak ile kastedilen, Allahu Teala'nın şu sözünde bildirdiği olaydır:

“Hani rabbın Ademoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları da kendi nefislerine karşı şahitler kılmıştı. “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” (demişti). Onlar: “Evet sen bizim rabbimizsin; şahit olduk” demişlerdi. Bu kıyamet günü; “biz bundan habersizdik” dememeniz içindir. Ya da; “Ancak bizden önce atalarımız şirk koşmuştu, biz de onlardan sonra gelen bir kuşağız. Bizi batıl iş işleyenlerin yaptıklarından dolayı helak mı edeceksin?” dememeniz için. İşte biz ayetleri böyle birer birer açıklarız; umulur ki dönerler.”¹

Bu ayetler Tevhid konusunda cehaleti özür saymayan kimselerin delil getirdikleri ayetlerdendir. Çünkü ademoğlu Allahu Teala'nın rububiyetini şu şekilde ikrar etti: **“Dediler ki; Evet sen bizim Rabbimizsin şahit olduk.”** Allah Teala da bu ikrarı kendisine şirk koşmamaları konusunda aleyhlerine hüccet kıldı: **“Ancak bizden önce atalarımız şirk koşmuştu dememeniz için.”**

Buhari ve Müslim'de bu ayetle aynı anlamda Enes İbn-i Malik'ten gelen bir hadis geçmektedir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurur: **“Kıyamet günü cehennem ehlinde olan bir adama şöyle denilir: ‘Eğer yeryüzündekilerin hepsi sana verilse onları fidye olarak verir misin ne dersin?’ Adam: ‘Evet’ der. Allahu Teala: ‘Senden bundan daha kolayını istemiştim ve Adem’in sulbündeyken bana**

¹ 7 A'raf/172-174

şirk koşmaman üzere söz almıştım. Yüz çevirdin ve bana şirk koştun' der."

İşte bu hadiste bahsedilen şey de misaktır. Bir grup, alınan misakın ve şahit olmanın, Tevhid'in bilinmesinin gerekliliği hakkında delil olduğunu söylediler ve bir kişi Tevhid'i bozan bir şey yapıp şirk işlediğinde ona Rasul'ün daveti (risalet hücceti) ulaşmamış dahi olsa mazur sayılmayacağına yukarıdaki ayetleri ve bu hadisi delil gösterdiler.

Fitrat ise; Allahu Teala'nın şu sözünde bildirilen şeydir: **"Allah'ın fitratı ki, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratışı için hiç bir değiştirme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Ancak insanların çoğu bilmezler."**¹

Bu ayetin tefsirinde her doğanın İslam dini üzerine doğduğuna (ki bu da hanifliktir) delalet eden fitratla ilgili hadis geçmektedir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurur:

"Her doğan İslam fitratı üzere doğar. Ana babası onu ya Yahudileştirir, ya Hristiyanlaştırır ya da Mecusileştirir. Aynen bir hayvanın tüm azalarıyla tam olarak doğması gibi; onda bir eksiklik görür müsünüz?" sonra **Ebu Hureyre** şöyle der: **Şu ayeti okuyun: "Allah'ın fitratı ki insanları onun üzerine yaratmıştır. Allah'ın yaratması için bir değiştirme yoktur. İşte dosdoğru din budur." Dediler ki: "Ya Rasulallah, ya küçükken ölen?"** **Rasulullah: "Yaşamış olsalar ne işleyeceklerini Allah daha iyi bilir."**

Yine Sahihi Buhari'de Zührî'nin şu sözü geçmektedir: "Doğduktan hemen sonra ölen için İslam fitratı üzere doğmasından dolayı namazı kılınır. Ancak doğmayıp düştü ise onun için namaz kılınmaz. Ebu Hureyre *Radıyallahu Anhu* Nebi'den *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle aktarır:

¹ 30 Rûm/30

“Her doğan İslam fıtratı üzere doğar. Ana babası onu ya Yahudileştirir, ya Hristiyanlaştırır, ya da Mecusileştirir. Aynen bir hayvanın tüm azalarıyla tam olarak doğması gibi; onda bir eksiklik görür müsünüz?” Sonra Ebu Hureyre şöyle der: **“Şu ayeti okuyun: “Allah’ın fıtratı ki insanları onun üzerine yaratmıştır. Allah’ın yaratması için bir değiştirme yoktur. İşte dosdoğru din budur.”**

Yine Müslim’de A’mes’in rivayetinde **“Her doğan din üzere doğar”** şeklinde geçer. Ebu Muaviye’nin rivayetinde: **“Bu din üzere doğar, diliyle (dinini) açıklayıncaya kadar (bu din üzere kalır)”** şeklinde geçmektedir. Hadisin ravisi İbn-i Şihab’ın da açıkladığı gibi, hadislerin her doğanın İslam dini üzere doğduğu hakkında olduğu açıktır. Ebu Hureyre’nin hadisin arkasından bu ayeti okuması da buna delildir.¹

Buna binaen bir grup şu görüştedir: “Madem ki yaratılanların hepsi İslam dini üzere doğdular; bu onlar için hüccettir. Buna rağmen şirk koşarlarsa onlar için herhangi bir mazeret yoktur. Kişi, kendisine bir rasulün daveti (risalet hücceti) ulaşmasa bile şirk konusunda cehaletinden dolayı mazur sayılamaz.”

Öncelikle bilinmesi gerekir ki; alimlerin çoğunluğu A’raf Sûresi’nde geçen misak ile, fıtratın aynı şey olduğu görüşündedirler. İbnu’l-Kayyim şöyle der: “Önceki ve sonraki alimlerden birçok kişi bunu söylemiştir. A’raf Sûresi’ndeki bu ayeti tefsir eden en güzel şey Nebi’nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şu sözüdür: **“Her doğan İslam fıtratı üzere doğar. Ana babası ise onu Yahudileştirir ve Hristiyanlaştırır.”** Allahu Teala’nın insanları üzerine yaratmış olduğu fıtrat; O’nun insanlardan almış olduğu misak, onları kendi nefisleri üzerine şahit kılması ve etmiş oldukları ikrardır.”² İnsanlar için misak ve fıtratın tek başına hüccet olabi-

¹ İbnu’l-Kayyim, Ahkamu Ehli’z-Zimme, 2/534-535

² Ahkamu Ehli’z-Zimme, 2/527

leceği sözü doğru olmayan bir sözdür. Bunun delilleri ise şunlardır:

1- “Allah sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmez bir halde çıkarmış ve size işitme görme duyuları ve gönüller vermiştir. Umulur ki şükredersiniz.”¹

Muhammed İbn-i Nasr şöyle der: “Nebi'nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* her doğan kişinin yaratılışında bulunan fitratın; Allahu Teala'nın her doğan kişide Rabbini bilmeyi de yaratması demek olduğu ve bunun Allah'ın şu sözünün manasına uygun olduğunu iddia ettiler: **“Rabbin Ademoğullarının sırtlarından zürriyetlerini almış ve onları da kendi nefislerine şahitler kılmıştı; “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar: “Evet sen bizim rabbimizsin şahit olduk” demişlerdi.”** Allahu Teala'nın, **“Allah sizi annelerinizin karnından hiçbir şey bilmez halde çıkarmıştır”** sözünü işiten ve insanların bu en önemli konuyu bildiklerini iddia edenden daha şiddetli şekilde Allah'ın Kitabı'na muhalefet eden ve daha büyük cürüm işleyen var mıdır? İşte bu kimse alemlerin Rabbi'ne karşı inatçılık yapan ve Kitap'ı bilmeyen bir kimsedir.”²

2- “Böylece sana da kendi emrimizle bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir iman nedir bilmiyordun. Ancak biz onu bir nur kıldık, onunla kullarımızdan dilediğimizi hidayete erdiririz. Şüphesiz sen dosdoğru olan bir yola yöneltip iletiyorsun.”³

Bu ayet Nebi'nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* imanı ne misak ne de fitratla değil, ancak vahiy geldikten sonra öğrendiğine delildir -ki bu da risalet hüccetidir-.

¹ 16 Nahl/78

² Ahkamu Ehli'z-Zimme, 2/525-526

³ 42 Şûra/52

3- “Peygamberler müjdeciler ve korkutucular olarak (gönderildi). Öyle ki peygamberlerden sonra insanların Allah’a karşı bahaneleri olmasın. Allah üstün ve güçlü olandır. Hüküm ve hikmet sahibidir.”¹

Ayet hüccetin ikame edilmiş olmasının ve özrünün ortadan kalkmasının ancak rasul gönderilmesi ile olacağına delildir.

Eğer, “Yukarıda geçen **“Sen Adem’in sulbündeysen bana hiçbir şeyi şirk koşturmana üzere söz almıştım. Ancak sen yüz çevirdin ve şirk koştun”** hadisindeki misakla hüccetin ikame edilmesi ile, rasullerle hüccetin ikame edilmesinin arasını birleştirmek ne şekilde olur?” denilirse; şu şekilde cevap verilir: Bu hadis birçok nassın delalet etmiş olduğu, rasul ile hüccetin ikame edilmesi konusunu da içermektedir. Hadisin manası şöyledir: Adem’in sulbünde iken bana şirk koşturmana dair senden misak alıp rasuller ile hüccetimi ikame ettikten sonra yüz çevirdin ve şirk koştun.

Nassların arasının birleştirilmesi ve müteşabihte muhkeme başvurulması gerekli olduğundan dolayı bu anlam verilir.

Eğer, “Misak ve fitratın anlamı nedir? Bunlarda hiçbir hüccet bulunmamakta mıdır?” denilirse; şu şekilde cevap verilir: Evet, bu ikisi hüccettir ancak eksiktirler. Bunların hatırlatılmasına ihtiyaç vardır. Çünkü insanın bunu dünyada hatırlaması mümkün değildir. Şu ayet buna delildir:

“Allah sizi annelerinizin karnından bir şey bilmez halde çıkardı.”² Rasuller bu misakı hatırlatmak için gelirler. Ayetlerde şöyle geçer:

“Hatırlat, sen ancak bir hatırlatıcısın.”³

¹ 4 Nisa/165

² 16 Nahl/78

³ 88 Gâşiyeh/21

“Umulur ki hatırlarlar.”¹

“Ne kadar az hatırlıyorsunuz.”²

“Akıl sahipleri hatırlasınlar.”³

“Allah’ın nimetini ve O’na vermiş olduğunuz misakı hatırlayın.”⁴ Ayetlerden de anlaşılıyor ki rasuller misakı hatırlatmak için gelmişlerdir.

Ayrıca bunların açıklanmasına da ihtiyaç vardır; yani Allahu Teala’nın kulları üzerine olan haklarının ayrıntılı olarak bilinmesine ihtiyaç vardır. Bunun için de yine rasuller gönderilmiştir. Risalet hücceti, hüccet ikame edilmesi için yeterli olmayan misak ve fitratı tamamlayıcı olarak gelmiştir.

İbnu’l-Kayyim *Rahimehullah* şöyle der: “Allah rahmeti ve ihsanı tam olduğu için ancak rasul gönderdikten sonra azap eder. Eğer kişi kınanmayı ve cezayı hak eden bir amel işlerse, Allahu Teala’nın kulu üzerine iki hücceti vardır, ancak bu ikisi ikame edildikten sonra azap eder. Bunlardan birisi; kulun Allah’ın kendisinin yaratıcısı, Meliki ve Rabbi olduğunu ve Allah’ın kendisi üzerinde hakkının bulunduğunu ikrar etmesi üzere bu fitratla yaratılması. İkincisi ise; rasulünü bunun ayrıntılarını açıklaması ve tamamlaması için göndermesidir. Artık insan için iki şahit vardır; fitrat ve şeriat. Kişi kafir olduğunu ahirette kendisi ikrar eder: **“Onlar kendilerinin kafir olduklarına dair kendileri aleyhine şahitlik ettiler.”** Onlara Allah’ın hükmü (azabı) ancak bu iki şahitten (fitrat ve risalet) ve kendilerinin ikrar etmelerinden sonra uygulanır. Bu da son derece adaletlidir.”⁵

¹ 2 Bakara/221

² 7 A’raf/3

³ 38 Sad/29

⁴ 5 Maide/7

⁵ Ahkamu Ehli’z-Zimme, 2/564-565

Cehenneme ancak kendisine bir rasulün daveti ulaşan kimse girecektir. Ancak bu rasulün Muhammed *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* olması şart değildir. Rasulullah'ın gönderilmesinden önce öldükleri için Arap müşriklerine risalet hüccetinin ulaşmadığının söylenmesi doğru bir söz değildir. Çünkü İbrahim'in *Aleyhisselam* dini ile onlara risalet hücceti ikame edilmişti. Bu dinde bazı tahrifler yapılmış olsa da, onlar arasında Tevhid'i bilen ve onlara bunun delilini gösteren kimseler vardı. Bu şekilde Tevhid'i bilenlerden birisi de Kureyş kafirlerine şu şekilde seslenen Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl idi: *"Ey Kureyş topluluğu! Benden başka sizin aranızda İbrahim'in dini üzere olan yok."*¹

Salim İbn-i Abdullah İbn-i Ömer şöyle rivayet eder: *"Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl ile vahiy inmeden önce karşılaştı. Nebi'ye Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir sofraya sundu. Nebi ise yemekten kaçındı. Bunun üzerine Zeyd şöyle dedi: "Ben onların putları adına kestiklerinden değil ancak üzerine Allah'ın adının anıldıklarından yerim." Zeyd İbn-i Amr, Kureyş'i putlara adadıkları kurbanlarından dolayı kınıyor ve şöyle diyordu: "Koyunu Allah yarattı, onun için gökten su indirdi, yerden bitki çıkardı; siz ise onu Allah'tan başkası adına kesiyorsunuz."*²

Hadiste geçtiği gibi Zeyd, Nebi'yi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* gördü ancak peygamberlik gelmeden önce öldü. İbrahim'in hak olan dininden bilebildiği kadarıyla amel etti. Kureyş kafirleri bundan dolayı ona eziyet ettiler.³

Cabir'den *Radiyallahu Anhu* şöyle rivayet edilir: *"Rasulullah'a Sallallahu Aleyhi ve Sellem, "Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl cahiliyye döneminde kibleye yönelirdi ve "Benim ilahım İbrahim'in ilahı, dinim İbrahim'in dini" der ve secde ederdi"*

¹ Buhari

² Buhari

³ İbn-i Kesir, *El-Bidaye ve'n-Nihaye*, 2/238

derdi, onun durumu nedir” diye soruldu. Bunun üzerine Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu: **“Benimle İsa İbn-i Meryem arasında o tek başına bir ümmet olarak haşrolunacaktır.”**¹

Yine Aişe'den *Radiyallahu Anha* rivayet edildiğine göre Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur: “Cennete girdim ve orada Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl'e ait iki bahçe gördüm.”²

Rasulullah gönderilmeden önce de İbrahim'in dini ile Araplar üzerine hüccet ikame edilmiş durumdaydı. Onlardan hak olan din üzere bulunanlar vardı ve bunlar 'hanifler' idi. Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl de bunlardandı. İbn-i Hişam'ın aktardığına göre Kureyş, diğer Araplara karşı İbrahim'in *Aleyhisselam* soyundan olmakla övünür ve kendilerini 'Hums' olarak isimlendirirlerdi.³

İbrahim'in *Aleyhisselam* dini üzerinde değiştirme ve tahrif yapılmıştı. Nitekim Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demiştir: **“Amr İbn-i Luhay İbn-i Kam'a İbni Handef'i cehennemde bağırsaklarını sürüklerken gördüm. İbrahim'in dinini ilk değiştiren ve “Saibe”leri, “Bahire”leri çıkararak odur.”**

Bununla birlikte onlardan imkansızlıktan dolayı fazlasını yapamasalar da hanif olan ve şirk koşmayıp ana hatları ile Tevhid'i ikrar eden kimseler vardı. Yapabileceklerini yapmalarıyla onlara kurtuluş nasip oldu.

Rasulullah'ın gönderilmesinden önce yaşamış olan Araplara İbrahim'in *Aleyhisselam* dini ile hüccet ikame edilmiş olması

¹ Muhammed İbn-i Osman İbn-i Ebi Şeybe rivayet etmiş, İbn-i Kesir isnadı sağlam ve hasendir demiştir. Bkz: El-Bidaye ve'n-Nihaye, 2/241

² El-Bağendî rivayet etmiştir. İbn-i Kesir isnadı sağlamdır demiştir. Bkz: El-Bidaye ve'n-Nihaye, 2/241

³ Bkz: Mecmuu Fetâva, 11/402; El-Muvâfakat, Eş-Şatibî, 1/175

konusundaki delillerle, şu ayet arasında zıtlık varmış gibi görünebilir:

“Senden önce kendilerine bir uyarıcı gelmemiş olan bir kavmi uyarıp korkutman için. Umulur ki hatırlarlar.”¹

Ancak bir başka ayette Allahu Teala şöyle buyurur:

“Hiç bir ümmet yoktur ki içinde bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın.”²

Bu ayetin gereğince onlara bir uyarıcı gelmiştir, o da yukarıda geçtiği gibi İbrahim'dir *Aleyhisselam*. Bu nasların arasını şu şekilde birleştirmek mümkündür: Kasas Sûresi'ndeki ve onun benzeri ayetlerle anlatılmak istenen; yalnızca onlara ait bir uyarıcı gönderilmediğidir. Yani İbrahim *Aleyhisselam* özel olarak onlara gönderilmemiştir. Ayrıca Nebi'den *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* önce Arapların kendi aralarından bir peygamber çıkmamıştı. İbrahim *Aleyhisselam* Irak ve Şam bölgelerinde Babil ve Kenan'da idi.

Allah Teala'nın şu sözü de bunu kuvvetlendirmektedir:

“Andolsun ki, Allah müminlere kendi içlerinden bir peygamber göndermekle lütufta bulunmuştur...”³

Yine Allahu Teala İbrahim'den *Aleyhisselam* bahsederken şöyle der:

“Rabbimiz, içlerinden onlara bir peygamber gönder...”⁴

Rasulullah'a peygamberlik gelmeden önce ölmüş olan ve Peygamber'in *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* kendilerinin ateşte oldu-

¹ 28 Kasas/46

² 35 Fatır/24

³ 3 Al-i İmran/164

⁴ 2 Bakara/129. 2 Bakara/151 ve 62 Cuma /2 ayetler de aynı anlamdadır.

ğunu haber verdiği kimselere İbrahim'in *Aleyhisselam* dini ile hüccet ikame edilmiştir.

Bununla birlikte cehalet özrünü mutlaklaştırmak hatalıdır. Şöyle ki cehalet özürdür ve dünyada cezalandırmaya, ahirette de azaba engel olur. Ancak bu, belirli durumlarda geçerlidir. Bu özel durumlardan bazıları ise şunlardır:

- İslam'a yeni girmiş ve öğrenmek için yeterli vakit bulamamış olan kimse. Bu kişinin mazur olacağına delil, daha önce geçen Zat-u Envat hadisidir.
- İlimin ortadan kalkıp, azaldığı zamanda; kişi kendi yanındaki doğrular az dahi olsa, bunlarla kurtulur ve kendisine ulaşmayan şeylerden mazur sayılır. Bunun delili ise Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl ile ilgili olan hadistir.

Bunlar, cehaletin özür olarak kabul edildiği bazı durumlardır. Ancak bazı çağdaşlarımız bu istisnai durumları asıl olarak kabul ediyorlar ve 'cehalet özürdür' sözünü kayıtsız olarak herkes için kullanıyorlar. Onların cehaletin özür oluşunu bu şekilde mutlaklaştırmalarının ve genelleştirmelerinin fasit olduğunu açıklamak için şu yeterlidir:

Bu söz şer'î teklifin (yükümlülüğün) hepsini kaldırır. Bir vacibi terk eden, bir haramı işleyen yahut cezalandırılması gereken bir kimse "Ben cahilim" diyerek kendisini savunmaktan aciz kalmaz.

Kayıtsız şartsız cehaletin özür olarak kabul edilmesi cahil olan bir kişiyi alim ve müçtehid bir kimseden, dünya ve ahirette daha mutlu kılar. Çünkü cahil bu özründen dolayı dünyada cezalandırılmayacak, ahirette de azap görmeyecektir. Alim olan kimse ise, dünyada cezayı gerektiren bir amel işlediğinde cezalandırılacak günahlarından dolayı da ahirette azap görecektir. Halbuki görülüyor ki, bu görüşe göre cahil, ahirette kurtulan ve mutlu olanlardan olacaktır. Bunun bir sonucu olarak ta cehalet

ilimden, rasulün gönderilmemesi de, (teklif ve cezayı gerektirecek olan) rasulün gönderilmesinden insanlık için daha yararlı olacaktır.

Bu sonuç gerçekten büyük bir fesattır ve şeriatın değişmez kıldığı, alimin cahilden, ilmin cehaletten, rasul gönderilmesinin gönderilmemesinden daha hayırlı olduğu kaidelerine ters düşmektedir. Allahu Teala şöyle der:

“Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.”¹

Cehaletin özür oluşunu mutlak (kayıtsız) olarak kabul edenler, cehaletin belirli durumlarda özür olduğuna has delillerin umumî olduğunu söylediler ve yanıldılar. Yine onlar, cehaletin özür oluşuna delil olmayan şeyleri bu görüşe delil getirmek için taşımadığı anlamları yüklediler. Bununla ilgili en meşhur örnekler şunlardır:

Aişe Radiyallahu Anha Hadisi: Aişe Radiyallahu Anha şöyle demiştir: “İnsanlar ne saklarsa saklasın, onu Allahu Teala bilir mi?” Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem “Evet” dedi.

Bu hadisi delil getirirken şöyle dediler: “Aişe, Radiyallahu Anha Allahu Teala'nın ilmi konusunda şüphe etti, ancak bununla tekfir edilmedi.”

Cevap olarak şöyle deriz: Hadisin bu şekilde rivayeti yanlıştır. “Evet” diyen Aişe'nin bizzat kendisidir. Müslim'in “Kitabu'l-Cenaiz” adlı bölümün sonunda rivayet ettiği şekliyle şöyledir:

“İnsanlar ne saklarsa saklasın onu Allahu Teala bilir mi? Evet.”

Hadisin onların aktardığı şekildeki rivayetinin doğru olduğunu kabul edecek olsak bile, bu hadis onun, Allahu Teala'nın

¹ 21 Enbiya/107

bazı sıfatlarını bilmediğine delalet eder. Allahu Teala'nın sıfatlarından bazılarını bilmemek ise kişiyi kafir yapmaz.¹

Muaz İbn-i Cebel'in Nebi'ye Sallallahu Aleyhi ve Sellem Secde Etmesi Hadisi: Hadiste şöyle geçer:

“Muaz kendisine secde ettiğinde Rasulullah sorar: “Bu nedir ya Muaz?” Muaz: “Şam’a gittim, insanların Patrik ve keşişlere secde ettiğini gördüm. Ben de bunu sana yapmayı istedim.” Rasulullah: “Bunu yapmayınız. Eğer bir kimseye Allah’tan başkasına secde etmesini emredek olsaydım, kadının kocasına secde etmesini emrederdim” dedi.

Muaz hadisi, ancak onun yapmış olduğu hareketin küfür olduğu ispatlanırsa cehaletin özür sayılması konusunda delil olabilir. Oysa bunun küfür olduğu doğru değildir. Çünkü o, peygamberi selamlamak amacıyla Nebi'ye *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* secde etti. Dolayısıyla Muaz'ın bu yaptığı ihtimal taşıyan amellerdendir ve ihtimal taşıyan bir amel ile kişi tekfir edilmez. Bu bazen ibadet olarak, bazen de selam olarak yapılır. Bu geçmiş ümmetlerde de meşru olan bir şeydi. Şu ayette geçtiği gibi:

“Anne ve babasını tahtın üstüne çıkarıp oturttu ve hepsi onun için secdeye kapandılar.”²

Madem ki fiil ihtimal taşımakta, failin kastının açığa çıkması gerekmektedir.

Yukarıda anlattıklarımız, cehaletin özür oluşunu mutlaklaştırınların (yani hiçbir şart koşmaksızın cehaleti özür kabul edenlerin) delil edindikleri şeylerden bazılarıdır. Görüldüğü gibi bunların arasında, sadece belirli durumlarda cehaletin özür olabileceğini gösteren deliller dışında (ki bunları da genelleştirerek hata etmişlerdir) geçerli olabilecek bir delilleri yoktur.

¹ Bkz: Mecmuu'l-Fetâva, 7/538, 574, 152, 149

² 12 Yusuf/100

RİSALET HÜCCETİNİN MAHİYETİ

Allahu Teala'nın, kullarına yüklemiş olduğu sorumluluk risalet hücceti ile gerçekleşir. Risalet hücceti ise, Allah'ın nebilerine vahyetmesi sureti ile, onlarla göndermiş olduğu ilimdir.

Bizim Rasulümüz'ün getirmiş olduğu ilim; Kur'an ve sonra sırasıyla Sünnet, icma ve sahih kıyas gibi Kur'an'ın delalet ettiği şer'î delillerdir. Şöyle ki:

KUR'AN

Allahu Teala şöyle buyurur:

“Bu Kur'an, sizi ve kendisine ulaşanları korkutmam için bana vahyolunmuştur.”¹

“Eğer müşriklerden biri senden eman isterse, Allah'ın kelamını işitinceye dek ona eman ver.”²

“Ehl-i Kitap'tan ve müşriklerden küfredenler, onlara apaçık delil; tertemiz sayfeleri okuyan, Allah tarafından gönderilen rasul gelinceye dek, (buldukları durumdan) ayrılacak değiller.”³

“Hayır, sana ayetlerim geldi; sen onları yalanladın ve kibirlendin; böylece kafirlerden oldun.”⁴

Bu ayetler; uyarma, açık deliller getirme ve hüccetin; Allah'ın kelamı ve O'nun ayetleri olan, yalanlayanın ve büyüklenecek kendisine uymayanın kafirlerden olduğu Kur'an'la yerine

¹ 6 En'am/19

² 9 Tevbe/6

³ 98 Beyyine/1-2

⁴ 39 Zümer/59

geldiğine delalet etmektedir. Rasulullah da buna dikkat çekerek şöyle demiştir:

“Kur’an ise senin ya lehine ya da aleyhine delildir. İnsanlar çabalarlar, bazıları kendilerini cehennemden azad eder, bazıları da helak ederler.”¹

Bu gerçek sabit olunca; imanın altı rüknü olan; Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, hayrı ve şerri ile kadere iman, İslam’ın beş rüknü olan; iki şahadet, namaz, zekat, oruç ve hac, haramlığı kesin olanlar; zina, içki, faiz, hırsızlık, yalan ve bunun gibilerinin tümü, Kur’an’da sarîh ve net, alimin ve cahilin kolayca anlayabileceği bir üslupla, hiç kimsenin aykırı bir delil getirmesine fırsat tanımayacak biçimde, çeşitli yerlerde tekrar edilerek gelmiştir. Allahu Teala şöyle buyurur:

“Biz Kur’an’ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Öyleyse öğüt alan yok mu?”²

“Kur’an’ı iyice düşünmezler mi? Yoksa kalpler kitli midir?”³

Şenktî *Rahimehullah* bu ayetin tefsirinde şöyle der: “Bil ki, bazı muteahhirînden olan usülcülerin, “Bu yüce Kur’an üzerinde düşünmek, onu anlamak ve onunla amel etmek yalnızca müçtehidler için caizdir” demeleri ve bir çoğu Kitap, sünnet, icma ve açık kıyasa ve sahabelerden gelen bir habere dayanmayan şartlar koyarak, kendilerince belirlemiş oldukları bu şartlarla, mutlak içtihat derecesine ulaşmayan insanlar için bunun caiz olmadığını söylemeleri kesinlikle hiçbir şer’î delile dayanmamaktadır.

Bilakis içerisinde şüphe bulunmayan gerçek şudur ki; Kur’an’ı öğrenmeye ve anlamaya, Kitap ve Sünnet’in öğretilerini

¹ Müslim, Ebu Malik el-Eş’arî’den rivayet etmiştir.

² 54 Kamer/17

³ 47 Muhammed/24

idrake gücü yeten herkesin bunları öğrenmesi ve öğrendikleriyle amel etmesi vaciptir.

Bilindiği gibi Allah'ın Kitabı üzerinde düşünmeyen kimse-leri zem ve onların bu hallerini tenkit tüm insanlar için umumidir. Ayetin ilk muhataplarının, bu ayetin haklarında indiği münafıklar ve kafirler olduğu açıktır. Oysa bunlardan hiçbirisi, usülcülerin belirlemiş oldukları içtihat şartlarını tam olarak taşımamaktaydılar. Bilakis, aslında onlarda bu şartlardan hiçbirisi bulunmamaktaydı. Şayet Kur'an'la amel etmek, Ondan faydalanmak ve Onunla hidayet bulmak, bu usûlî terimlerde belirtildiği gibi sadece müçtehitlere has olmuş olsaydı; Allah kafirleri tehdit etmez, Kur'an'la hidayet bulmamış olmalarını tenkit etmez ve sonraki usülcülerin belirledikleri içtihad şartlarına sahip olana dek, onlara karşı Kur'an'la hüccet getirmezdi.

Anlaşılacağı üzere, gerçek kesinlikle bu iddianın tam zıddıdır. İctihad şartlarının sadece içtihadı gerek duyulan sahada şart koşulduğu bilinen bir durumdur. Kitap ve Sünnet'ten sahih nassların belirlemiş olduğu sahada ise hiç kimse için içtihad caiz değildir ki, içtihad için gerekli olan şartlar koşulmuş olsun. Bilakis burada gerekli olan sadece uymaktır. Kitap ve Sünnet'ten bilinen şeylerle, mutlak içtihad derecesine ulaşana kadar amel etmeyi men etmek, bunu söyleyenlerin inancı dikkate alındığında, gerekli şartlara sahip oluncaya dek tüm Müslümanlara Kur'an nuru ile aydınlanmayı haram kılmaya çalışmaktır. Allah'ın Kitabı ve Rasul'ün sünneti hakkındaki bu iddiaların hiçbir dayanağı yoktur.”¹

¹ Şenkütî, Edvâu'l-Beyan, 7/430-434

ALLAH RASÛLÜ'NÜN SÛNNETİ

Allahu Teala Kitabı'nda, Rasulü'nün sünnetine uymayı ve onunla amel etmeyi emretmiştir:

“Allah ve Rasulü'ne itaat edin. Eğer yüzçevirirlerse, şüphesiz ki Allah kafirleri sevmez.”¹

“Kim Rasul'e itaat ederse, Allah'a itaat etmiştir.”²

Rasul'e itaat etmeye delalet eden buna benzer yüz kadar ayeti kerime vardır. Rasul'e itaat ise, Onun sünnetine uymakla mümkündür. Çünkü Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Allahu Teala'nın Kur'an'da ana hatlarıyla bildirmiş olduğu şeylerin açıklayıcısıdır:

“İnsanlara, kendilerine indirileni açıklayasın diye sana zikri indirdik.”³

“İnsanlar arasında Allah'ın gösterdiği şekilde hükmetmen için, sana Kitab'ı hak ile indirdik.”⁴

İCMA

İcmanın vacipliğine Allah'ın Kitabı'ndan şu ayeti kerime delalet eder:

“Allah'a itaat edin, Rasul'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emr'e de (itaat edin). Eğer bir konuda anlaşmazlığa düşecek olursanız, onu Allah'a ve Rasulü'ne götürün...”⁵

¹ 3 Âl-i İmran/32

² 4 Nisa/80

³ 16 Nahl/44

⁴ 4 Nisa/105

⁵ 4 Nisa/59

Sünnetten ise, Müslümanların cemaatine sarılmayı emreden hadislerle, ümmetin dalalet üzere birleşmeyeceğini bildiren hadisler delalet etmektedir.

SAHİH KIYAS

Alimlerin cumhuruna göre kıyas, hüccet olarak kabul edilmiştir.

Üzerinde ittifak edilen dört şer'î hüküm bunlardır.¹ Bunların hüccet getirilmesiyle, risalet hücceti yerine gelmiş olur. Bu genel olarak böyledir. Ancak özel bir meseledeki hüccet, o meseleye ait şer'î delildir.

¹ Bkz: Mecmuu Fetâvâ, 11/339-341

RİSALET HÜCCETİNİ YERİNE GETİREN KİMSENİN ÖZELLİKLERİ

Burada asıl olan, hücceti ilk ikame edenin Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* olmasıdır. Daha sonra ise gerek hayatında gerekse ölümünden sonra hücceti; alim, adil, tanınan tek bir kişi ondan alarak tebliğ eder. Bu kimsenin yetki sahibi olması gerekmez. Ancak daru'l-İslam'da, cezaların uygulanması hüccetin ikamesine bağlı olacaksa, bu şart aranır. Nebi'den *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* alıp tebliğ edenin özellikleri bunlardır. Risalet hücceti böylece ikame edilmiş olur. Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* kendisinden alınıp tebliğ edilmesini emrederek şöyle demiştir: **“Bir ayet dahi olsa, benden alıp tebliğ ediniz.”**¹ Diğer bir hadiste de şöyle geçer: **“Burada bulunan, bulunmayana tebliğ etsin.”**² Tebliğ işi, farz-ı kifaye olan yükümlülüklerden birisidir; bazı yerlerde bu farz-ı ayn olabilir.

Hüccet ikame eden kimsenin özelliklerini kısaca şöyle açıklayabiliriz:

¹ Buhari

² Muttefekun Aleyhi

HÜCCET TEK KİŞİNİN HABERİ (HABERU'L-VAHİD) İLE İKAME EDİLMİŞ OLUR

Çünkü Nebi genellikle bir kişi olur ve bu bir tek kişi ile ümmetine hüccet ikame edilir. Rasul *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* kendi döneminde, yeryüzündeki krallara elçiler göndererek onları İslam'a davet etmiştir. O bu elçileri birer birer göndermiş ve bu elçiler vasıtasıyla, onları göndermiş olduğu kişilere hüccet ikame edilmiştir. Örneğin; Dihye el- Kelbi'yi Herakl'e, Hâtib İbn-i ebî Beltea'yı Mısır Kralı Mukavkis'a, Amr İbn-i Ümeyye ed-Damrî'yi Habeş Kralı Necaşî'ye, Amr İbnu'l-Âs'ı Umman Kralı olan Cülendî'nin iki oğlu Abd ve Ceyfer'e ve daha başkalarını da başka yerlere göndermiştir.¹

Allahu Teala şöyle buyurur:

“Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Her bir topluluktan bir grubun (tâife) dinde geniş bilgi elde etmek ve kavimleri döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”²

Bir ve birden fazla kimse ile taife meydana gelir. Allahu Teala bu bir kişinin verdiği haberi ve onun yerine getireceği korkutup sakındırma işinin diğerleri tarafından kabulünü emretmiştir.

İbn-i Hazm şöyle der: “Şu hususta Müslümanlardan iki kişi bile ihtilaf etmemişlerdir: Güvenilir bir Müslüman kafirlerin topraklarına girse, oradaki halkı İslam'a davet etse, onlara Kur'an'ı okusa ve İslam şeriatını öğretse, o halkın bunları kabul etmesi gerekir ve bu şekilde onlara hüccet ikame edilmiş olur.”³

¹ Bkz: İbnu'l-Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, 3/60 ve sonrası.

² 9 Tevbe/122

³ *El-İhkâm Fî Usûli'l-Ahkâm*, 1/112

Âhad haberin hüccet oluşu hakkında selef arasında herhangi görüş ayrılığı yoktur. Bu konudaki ihtilaf, bid'atçıların, kendi bid'atlarını batıl kılan âhad hadisleri reddetmek için sonradan ortaya çıkardıkları bir durumdur.

HÜCCET İKAME EDEN TEK KİŞİNİN ALİM OLMASININ GEREKLİLİĞİ

Çünkü Allahu Teala ayet-i kerimesinde, alim ve fakih olanın haberini kabul etmeyi emretmiştir:

“Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Her bir topluluktan bir grubun (tâife) dinde geniş bilgi elde etmek ve kavimleri döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”¹

Alimler peygamberlerin varisleridir ve Rasulullah’ın da bahsettiği gibi, onlardan sonra risalet hüccetini ikame edecek kimselerdir:

“Alimler nebilerin varisleridir. Nebiler ne bir dinar ve ne de bir dirhem miras bırakmazlar. Onlar miras olarak sadece ilim bırakırlar. Kim bu mirası alırsa bol bir nasip elde etmiş olur.”²

Cahillere düşen sormaktır, öğretmek değil: **“Eğer bilmiyor iseniz, zikir ehline sorun.”³**

Ancak hücceti yerine getirecek olan kimsenin, şer’î ilimlere tamamen vakıf olmak açısından içtihad şartlarını taşıyor olması şart değildir. Şart olan yalnızca hakkında konuşacağı meselenin hükmünü bilmesidir. Bu meselede müçtehid olması ile, delili ile meseleyi yahut delilsiz olarak hükmü naklediyor olması arasında fark yoktur. Nitekim Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

“Bir ayet dahi olsa benden tebliğ edin.”⁴

¹ 9 Tevbe/122

² Ebu Davud ve Tirmizî rivayet etmiş, İbn-i Hibban sahihlemiştir.

³ 16 Nahl/43

⁴ Buhari

Kendisine dinden herhangi bir haber ulaşan kimse, kendisine bunu nakledenin ilmine güvenmiyorsa ve bu haber bizzat bir amel ile ilgiliyse, ilmine güvendiği bir başkasına sormak suretiyle doğruluğunu tespit etmesi vaciptir.

ALİM OLAN TEK KİŞİNİN ADL SAHİBİ OLMASININ GEREKLİLİĞİ

Çünkü fasığın haberine güvenilmez:

“Size bir fasık haber getirirse, araştırınız.”¹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, haber veren kişinin güvenilirliği yoksa bu, o kişinin sözünü tamamen atıp hiç önemsememek anlamına gelmez. Bu durumda, ilmine ve adaletine güvenilen bir kimseye sorarak durumu açıklığa kavuşturmak gerekir. Çünkü Allahu Teala “araştırınız” diyerek, fasığın haberini araştırmayı ve duruma açıklık kazandırmayı emretmiş, bu kişinin sözünü tamamen bırakmayı emretmemiştir.

¹ 48 Hucurat/6

ADALETİN TARİFİ VE ŞARTLARI

Denilmiştir ki; adalet kişinin dinindeki tutumunun düzgün olmasıdır.

Bir başka tarifi ise şöyledir: Kişinin benliğine yerleşmiş olup, büyük günah, yahut düşük ahlaka delalet eden küçük günah işlemekten ya da mübah fakat kişiliği zedeleyici davranıştan alıkoyan melekedir.

Adaletin şartları ve kuralları üçtür. Şöyle ki:

Birincisi

Farzları Mükked Sünnetlerle Birlikte Yerine Getirmek

Sürekli yapılması gereken mükked sünnetleri terke devam eden kimse “Adl sahibi” değildir. Bunları önemsememek, kişinin dininin gereği olan şeyleri yerine getirmede dikkatli davranmadığını gösterir ve belki de onu yavaş yavaş farzları, böylece vacip olan oruç, zekat ve haccı da hafife almaya sevk eder. Rasulullah’ın *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, nafileleri bırakıp sadece farzlarla yetineceğini söyleyen kimse hakkındaki **“Eğer doğru söylüyor ise kurtuldu”** hadisi bu konuda herhangi bir probleme sebep olmaz. Çünkü hadis bu kimsenin kurtuluşunu, bu konuda doğru söylüyor olması ile kayıtlamaktadır. Bu ise her insanın yapabileceği birşey değildir ve hatta farzları yerine getirmede olan eksiklikler nafilelerle telafi edilir. Nitekim Allahu Teala, haramları işleme tehlikesine karşı mekruhları birer koruyucu; vacipleri terk etme tehlikesine karşı da bazı mendupları birer koruyucu kalkan kılmıştır. Kim, mendup olan fiillerde devamlılık gösterirse, vacip olan fiillere devamda daha dikkatli olacaktır. Mekruhları terkte devamlılık gösteren kimse ise, haramları terkte daha dikkatli olacaktır. Buna; **“Haramlar da helaller de apaçaktır...”** şeklindeki Numan İbn-i Beşir hadisi delalet eder.¹

¹ Muttefekun Aleyhi

İkincisi

Haramlardan Sakınmak

Bu da büyük günah işlememek ve küçük günahları alışkanlık haline getirmemekle olur:

“Size bir fasık haber getirirse onu araştırın.”¹

Zina iftirasında bulunan için Allahu Teala şöyle der:

“Onların şahitliğini bir daha asla kabul etmeyin. İşte onlar fasıkların ta kendileridir.”²

Çünkü bu kimse dinini hafife almaktadır ve onun, Allah’a ve insanlara karşı aynı şekilde yalan söylemeyeceğinden emin olunamaz.

Büyük günah; hakkında dünyada had cezası, ahirette ise tehdit bulunan günahlardır. Bu, Ahmed İbn-i Hanbel’in sözüdür. İbn-i Teymiye ise buna şunu ekler: “Hakkında lanet, gazap ve imanin ortadan kalkacağı tehdidi bulunan günahlardır.” Bunların tümü de tehditlerdir. Allah kime lanet etmiş veya gazaplanmışsa, onu azapla tehdit etmiş demektir. Ayrıca ben de diyorum ki; hadislerde geçen **“Günahların en büyüğü...”**, **“Yedi helak edici şeyden sakının...”**, **“Evet gerçekten bu büyük günahdır...”** gibi ifadelerle tanımlanan günahlar ve **“İmandan sonra fasıklık ismi ne kadar kötüdür”³** ayetindeki gibi sahibinin fıkla nitelendirildiği günahlar da büyük günahlardandır.

Küçük günah ise; bunlardan daha aşağı derecede olan günahlardır. Bu tür günahlar çok olarak işlenmedikçe veya alışkanlık haline getirilmedikçe, işlenmesiyle adalet zedelenmez.

¹ 49 Hucurât/6

² 24 Nûr/4

³ 49 Hucurât/11

Nitekim Allahu Teala şöyle buyurur: **“Küçük günahlar dışında, büyük günah ve kötülüklerden kaçınanlar...”**¹

Üçüncüsü

Kişilikli Davranmak

Kişiyi üstün ahlak ile bezeyecek fiilleri işlemekle, şer'an değil fakat örfen çirkin karşılanan, kişiliğini zedeleyip lekeleyecek şeyleri terk etmekle olur (Çünkü şer'an çirkin karşılanan şey, büyük ve küçük günahlara dahildir). Örf'e göre hoş karşılanmayan şeylere, açılması haram olmasa dahi adet gereği bedenini örtülmesi gereken bir yerini açmak, adet gereği başını kapatılması gereken ülkelerde başı açmak, bu davranışın hoş karşılanmadığı bazı ülkelerde sokakta yemek, toplumda kabul görmeyen elbise giymek, gülünç fıkralar anlatmak gibi şeyleri örnek verebiliriz.

Kişiliğin adalet şartları içerisinde kabul edilmesinin asıl dayanağı, **“İnsanların ilk nübüvvet sözlerinden işittikleri şey şudur: Eğer haya etmiyorsan dilediğini yap”**² hadisidir. Şayet bir kimse yaşadığı ülkenin örfüne aykırı davranarak kişiliksizlik sergiliyorsa bu, o kimsenin hayasının olmadığını gösterir ve bir kimse haya etmiyorsa ondan yalan da beklenir. Bunun için hadiste, **“Eğer haya etmiyorsan dilediğini yap”** denilmiştir. Tabi ki burada geçerli olan örf, Şeriat'a aykırı olmayan öftür.³

¹ 53 Necm/32

² Buhari

³ Adaletin tarifi için Bkz: Mecmuu'l-Fetâvâ, 15/356-358 ve Menâru's-Sebil, 2/487-489

ALİM VE ADL SAHİBİ OLAN TEK KİŞİNİN, MUHATABI OLAN KİŞİ TARAFINDAN TANINIYOR OLMASININ GEREKLİLİĞİ

Eğer bu kimse kendisine hüccet ikame edilecek olan muhatabı tarafından tanınmıyorsa, ilim ve adl sahibi olduğu bilinmiyor demektir. İlim ve adl sahibi olduğunun bilinmesi ancak tanınması ile mümkündür.

Haberı getirenin tanınması şartına şunlar delalet eder:

“Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Her bir topluluktan bir grubun (tâife) dinde geniş bilgi elde etmek ve kavimleri döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”¹

Allahu Teala fikh sahibi olan bir taifenin (grup ya da kişinin) kavmine yapacağı uyarıyı, onların kendilerinden olmaları nedeniyle, kabul etmelerini emretmiştir. Yani onlar bu kimseleri ve onların dinde fikh sahibi olduklarını bilmektedirler.

Allahu Teala Mekke kafirlerine karşı şöyle buyurur: **“Yoksa Rasullerini tanımamakta mıdırlar? Ki onlar Onu inkar etmekte.”²**

Allahu Teala onların, Peygamberin doğru sözlülüğünü ve güvenilirliğini bilmelerine rağmen, Onu yalanlamalarını tenkit etmiştir. Şu ayetin tefsirinde de aynı mana görülmektedir:

“Sana yakın olan kavmini uyar.”³

Bu ayeti kerime indiğinde Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Kureyş kabilesinin tamamını topladı ve onlara şöyle dedi:

¹ 9 Tevbe/122

² 23 Mü'minûn/69

³ 26 Şuara/214

“Ne dersiniz? Vadide süvariler olduğunu ve size saldırmak istediklerini söylesem beni tasdik eder misiniz?” Onlar ise; **“Elbette. Zira biz sende doğruluktan başka bir şey görmedik”** dediler. Bunun üzerine Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, **“Şüphesiz ki ben, şiddetli bir azaptan hemen önce size gönderilmiş olan bir uyarıcıyım”**¹ diye karşılık verdi.

Allahu Teala'nın şu sözleri de aynı şeyi ifade eder:

“Âd'a da kardeşleri Hûd'u gönderdik.”²

“Semud'a da kardeşleri Salih'i gönderdik.”³

Şafiî *Rahimehullah* âhad haberden bahsederken aynı şarta (tanınma şartına) dikkat çekerek şöyle der:

“Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* dokuzuncu senede hacdan sorumlu olarak Ebu Bekr'i gönderdi. Çeşitli ülkelerden ve çeşitli halklardan hacılar Ona geldiler. Onlara hac ibadetlerini öğretti ve Rasulullah'ın bildirmiş olduğu, onlara mübah yahut yasak olan şeyleri haber verdi. Aynı sene Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Ali İbn-i Ebi Talib'i de gönderdi. O da kurban bayramı günü onlara toplu olarak (Berae Sûresi'nden) ayetler okudu, birkaç kavimle yapılan anlaşmaları bozdu ve onlara süre tanıdı. Müslümanları birtakım şeylerden nehyetti. Ebu Bekr ve Ali, Mekke halkı tarafından faziletleriyle, din ve doğruluklarıyla tanınmaktaydılar. Hacılardan, (her ikisini yahut birisini tanımayan olursa bile) onların fazilet ve doğruluklarını kendilerine bildirecek birisini mutlaka bulurlardı. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* (gönderdiği zaman) tek kişi gönderir ve onun bildirmesi ile, kendisine gönderildiği kişiye hüccet ikame edilmiş olurdu. Aynı anda on iki krala, onları İslam'a davet etmek için on iki elçi göndermiş-

¹ Buhari

² 11 Hud/50

³ 11 Hud/84

tir ki bu kişilerle onlara davet ve hüccet ulaşmış olmaktadır. Bu kişilere göndermiş olduğu davet mektuplarının kendisine ait olduğuna dair herhangi bir işaret koymamıştır. Emirlerinde aramış olduğu, onların insanlar tarafından bilinen kişiler olma özelliğini elçilerinde de arardı. Örneğin Dıhye'yi, tanınmış olduğu bir bölgeye göndermiştir. Eğer elçinin gönderildiği kişi onu tanııyorsa, getirmiş olduğu haber hususundaki şüphesini tamamen gidermek için, onu Nebi'nin göndermiş olduğuna dair bir delil istemesi gerekiyordu. Bu durumda elçiye, gönderilmiş olduğu kişi onu araştırıp şüphesini giderinceye dek beklemek düşmekte idi. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* sürekli olarak valilerine mektuplarla emir ve nehiyeler gönderiyor, onlar da bu mektuplardaki emir ve nehiyeleri yerine getiriyorlardı. Valilerinden hiçbirisi Onun emrini uygulamayı terk edemezdi. Gönderdiği tüm elçiler, gönderilen kişi tarafından doğruluğuyla bilinen kimseler olmuşlardır.”¹

¹ Şâfiî, Er-Risale, 414-419

HÜCCET İKAME EDEN TEK KİŞİNİN OTORİTE SAHİBİ BİRİSİ OLMASI GEREKMEZ

Çünkü hüccet rasuller tarafından kavimlerine ikame edilmiştir ve bu rasullerden çoğu kavimleri içerisinde müstazaf durumunda idiler. Nitekim şu ayeti kerimeler bunu ifade ederler:

“Yazık o kullara ki; onlara bir peygamber geldiğinde onunla alay etmekte idiler.”¹

“Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?”²

Allahu Teala Şuayb kavminden bahsederek şöyle der: **“Dediler ki: Ey Şuayb, söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz ve seni aramızda zayıf birisi olarak görüyoruz. Eğer kabilen olmasa, seni mutlaka taşlayarak öldürürdük. Sen bizim için değerli birisi değilsin.”³**

Allahu Teala Lût'tan *Aleyhisselam* ise şöyle bahseder: **“Keşke benim size karşı bir gücüm olsaydı veya kuvvetli bir desteğe sığınabilseydim.”⁴**

Bu anlamda daha birçok ayeti kerime vardır. Bu ayetler rasullerden birçoğunun, toplumlari içerisinde herhangi bir otoriteye sahip olmayan müstazaf kimseler olduklarını göstermektedir. Buna rağmen Allahu Teala'nın bildirdiği gibi, hüccet bu peygamberlerle ikame edilmiş oldu:

“Rasullerden sonra, insanların Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın diye...”⁵

¹ 36 Yâ-Sîn/30

² 43 Zuhruf/52

³ 11 Hud/91

⁴ 11 Hûd/80

⁵ 4 Nisa/165

Ancak daru'l-İslam'da günah işleyen kimseye, gerekli cezanın uygulanabilmesi için, otorite sahibi olan yönetici yahut onun vekili durumundaki kâdılar tarafından hüccet ikame edilmesi şarttır. Bu meselede alimler arasında icma bulunmaktadır.

Diğer bir ifadeyle, burada dünya hükümleri ile ahiret hükümleri arasında fark vardır. Kime adl sahibi, alim ve maruf (bilinen) tek kişinin haberi ile hüccet ikame olunur da, bu hüccet gereğince amel etmezse, o kimse ahirette günahı nedeniyle azap görür. Ancak bu günahının dünyevî bir cezası var ise, onun hakkında hüküm verilmesi ve cezanın uygulanması daru'l-İslam'da sadece yetkili olan kimseye veya onun vekillerine aittir.¹

¹ Bkz: Mecmûâtu'r-Rasâil ve'l-Mesâili'n-Necdiyye, 478

RİSALET HÜCCETİNİN YERİNE GETİRİLME ŞEKLİ

Hüccet ikame etmenin kuralı hitab edilen mükellefe, anlayabileceği bir tarzda tebliğ etmektir. Terceme gerekli olduğunda bunu yapmak vaciptir. Delili ise şu ayeti kerimedir:

“Biz her peygamberi, onlara açıklasın diye kendi kavimlerinin dili ile gönderdik.”¹

Ancak “Terceme, hücceti ikame edene mi, yoksa bunun muhatabına mı vaciptir?” diye sorulacak olursa; her ikisi için de delil varid olmuştur:

Buhari Ebu Cemra’dan şöyle rivayet eder: **“Ben İbni Abbas ile, insanlar arasında tercümanlık yapıyordum.”²**

Yine Buhari, Nebi’nin Herakl’i İslam’a davet etmek için ona göndermiş olduğu mektubun içeriği hakkında İbn-i Abbas’tan şöyle rivayet eder: **“Çevresinde Rûm ileri gelenleri bulunduğu halde, onları (sahabeyi) meclisine çağırdı. Ayrıca tercümanını da çağırdı...”³**

Ayrıca hüccetin ayrıntılı ve açıklayıcı olması gerekir. Allahu Teala şöyle buyurur:

“Rasullere düşen, apaçık tebliğden başkası mıdır?”⁴

“Bilin ki rasullerimize düşen apaçık bir tebliğdir”⁵

¹ 14 İbrahim/4

² Hadis No: 87

³ Hadis No: 7

⁴ 16 Nahl/35

⁵ 5 Maide/92

“Allah, bir topluluğu doğru yola ilettikten sonra, sakıncakları şeyleri kendilerine açıklayınca dek onları saptıracak değildir”¹

Apaçık tebliğin şekli İbn-i Teymiye'nin de belirttiği gibi şöyledir: “Allahu Teala şöyle buyurur: **“Eğer müşriklerden biri senden eman isterse, Allah'ın kelamını işitinceye dek ona eman ver.”**²

Anlaşılacağı üzere buradaki işitmeden maksat, mananın anlaşılmasını sağlayacak bir işitmedir. Çünkü mananın anlaşılmasını sağlamayacak bir şekilde sırf lafzı işitmekle maksat gerçekleşmiş olmaz. Eğer kişi Arap olmayan birisi ise, kendisine ikame edilecek olan hüccetin terceme edilmesi vaciptir. Eğer Arapsa, Kur'an'da bulunan fakat onun sözlüğünde olmayan değişik kelimelerin manalarını bu kimseye açıklamamız da yine vaciptir. Şayet kişi, insanlardan birçoğunda olduğu gibi, lafzı işitiyor fakat manasını tam anlamıyla kavrayamıyor ve bizden bunun manasını kendisine tefsir edip açıklamamızı istiyorsa, bize düşen bunu yapmaktır. Bize Kur'an hakkında şüphe uyandıran bir soru sorarlarsa, Nebi'nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* yaptığı gibi bunu cevaplandırırız. Zira Ona bazı müşrikler, Ehl-i Kitap yahut Müslümanlar tarafından, Kur'an hakkında ortaya çıkan herhangi bir soru getirildiğinde onlara cevap veriyordu.”³

İbn-i Hazm “Apaçık tebliğ (Belağü'l-Mübîn)” sözünü şöyle açıklar: “Kişiye, karşı çıkacak bir şey bırakmayacak şekilde tebliğ etmektir.”⁴

Şayet muhatap birtakım şüpheler ve sorular ileri sürerse bunlara cevap vermek vaciptir. Çünkü bu apaçık tebliğin gerekle-

¹ 9 Tevbe/115, 24 Nûr/54 ve 64 Teğâbun/22

² 9 Tevbe/6

³ El-Cevabu's-Sahih Limen Beddele Dinel-Mesih, 1/68-69

⁴ El-İhkam, 1/74

rinden birisidir. Bu, şüphelerin dikkate alınır türden olması durumundadır. Örneğin Firavn'un Musa'ya şu soruyu sorması gibi:

“Dedi ki: ‘Ey Musa, rabbiniz kim?’ (Musa) şöyle dedi: ‘Bizim Rabbimiz, her şeyi yaratan sonra da ona yol gösterendir’ (Firavn) dedi ki: ‘Öyleyse önceki nesillerin durumu ne olacak?’ (Musa) şöyle cevap verdi: ‘Bununla ilgili bilgi Rabbimin katında bir kitaptadır. Rabbim ne yanılır ne de unuttur.’”¹

Eğer bir kimseye hüccet ikame edilir de, buna ne uyar ve ne de bir cevap vermezse bu kimse yüz çevirendir. Ayette bildirildiği gibi:

“Kafirler, sakındırıldıkları şeyden yüz çevirenlerdir.”²

Hüccet ikame edilen şahıs, şayet buna batıl ile ve alayla karşılık verirse, bu kimse yüz çevirip alay eden kimsedir ve kendisinden yüz çevirmek gerekir: **“Cahillerden yüz çevir.”³**

Batıl ile karşılık vermeye, Firavn'un, sorularını bitirdikten sonra söylediklerini örnek verebiliriz:

“Size gönderilen elçiniz gerçekten delidir.”⁴

“Eğer benden başka bir ilah edinirsen, andolsun ki seni zindana atılanlardan kılarım.”⁵

“Yoksa ben, kendisi zayıf ve neredeyse söz anlatamayacak durumda bulunan şu adamdan daha hayırlı değil miyim?”⁶

¹ 20 Tâ-Hâ/49-52

² 46 Ahkaf/3

³ 7 Araf/199

⁴ 26 Şuara/27

⁵ 26 Şuara/29

⁶ 43 Zuhruf/50

Kafirlerin çoğunun durumu böyledir. Onların, peygamberlerin hüccetlerine karşı çıkmak için öne sürebilecekleri, sahih hiçbir hüccetleri yoktur. Onlar sadece hevalarının muhalefetine dayanırlar. Nuh'a karşı söyledikleri şu söz gibi:

“Sana hep düşük kimseler tabi olmakta iken, biz sana iman eder miyiz?”¹

Düşük kimselerin kendisine tabi olmasının onun doğruluğunu zedelemeyeceği açıktır; ancak bu kimselere katılmak onların hiç de hoşlarına gitmedi. Bu nedenle müşrikler Nebi'den *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Sad İbn-i Ebi Vakkas, İbn-i Mes'ud, Habbab İbn-i Eret, Ammar İbn-i Yasir ve Bilal gibi kimseleri uzaklaştırmasını istemişlerdi. Bu, Mekke'de sahabelerin arasında Ehl-i Suffe bulunmadan önce idi. Bu yüzden Allah *Tebarake ve Teala* şu ayetleri indirdi:

“Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam Ona yalvaranları sakın kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından ise onlara herhangi bir sorumluluk yoktur. Buna rağmen eğer onları kovarsan zalimlerden olmuş olursun.”²

Müşriklerin genelinin sözü ise şudur:

“Biz babalarımızı bir din üzere bulduk ve onların izinde gideriz.”³

Bu ve buna benzer şeyler peygamberlerin doğruluklarına zarar verecek birer hüccet olamazlar. Bilakis bunlar gösteriyor ki; peygamberin daveti onların istek, heva ve geleneklerine aykırı olduğu için ona uymadılar ve bunların hepsi kafirdirler.⁴

Bunlardan sonra bu meseleyle ilgili olarak iki noktaya dikkat çekmemiz gerekmektedir. Şöyle ki:

¹ 26 Şuara/111

² 6 En'am/52-53

³ 43 Zuhruf/23

⁴ Mecmuu'l-Fetâvâ, 7/191-192

Birincisi

ULAŞTIRILMASI ESNASINDA HÜCCETİN ANLAŞILMASININ ŞART OLUP OLMADIĞI MESELESİ

Bazı Necidli davetçi alimlerden yaygın olarak işitilen bir görüşe göre bu noktada, hüccetin ulaştırılması ile anlaşılması arasında fark vardır. Kendisine hüccet ulaşan herkese bunu anlamasa dahi hüccet ikame edilmiş sayılır.

Bu görüşte olanlardan birisi de Şeyh Muhammed İbn-i Abdulvehhab'dır. Kendisi şöyle der: "Allah'ın açık ve kesin bir şekilde bildirdiği dinin temellerine gelince; hiç şüphesiz Allah'ın hücceti Kur'an'dır. Kime Kur'an ulaşmışsa, ona hüccet ulaşmış demektir. Problemin temelinde yatan şey ise, sizin hüccet ikamesi ile hüccetin anlaşılmasının arasını ayırmamanızdır. Kafirlerin ve münafıkların bir çoğu kendilerine ikame edildiği halde, Allah'ın hüccetini anlamamışlardır:

"Yoksa onların çoğunluğunun işittiğini ve aklettiğini mi zannetmekteisin? Onlar yalnızca hayvanlar gibi, hatta yol olarak daha da sapıktırlar."¹

Hüccet ikamesi ve hüccetin ulaştırılması başka şey, kendilerine hüccet ikame olunduğunda onu anlamaları başka şeydir. Onların küfrünü belirleyen, anlamamış olsalar dahi, hüccetin kendilerine ulaşmış olmasıdır. Eğer bu durumu anlamak size zor geliyorsa, Allah Rasulü'nün Hariciler hakkındaki şu sözlerine bakın:

"Onlarla nerede karşılaşırsanız öldürün."

"Gökyüzünün altındaki en şerli ölülerdir."

Halbuki onlar, sahabe asrında yaşamışlardır ve neredeyse insan onların yanında sahabenin amelini küçümser. İnsanlar,

¹ 25 Furkan/44

onları dinden çıkararak şeyin; görüşlerindeki sertlik, aşırılık ve içtihad olduğunda icma etmelerine rağmen, onlar Allah'a itaat ettiklerini zannediyorlardı. Halbuki hüccet onlara ulaşmış fakat onlar anlamamışlardı.”¹

Bu konu onların kitaplarında çokça geçmektedir. Buna göre şayet hüccetin ikamesinin gerçekleşmiş olması için, onu iman ve kabul ehlinin anladıkları gibi anlamamanın şart olmadığını söylemek istiyorlarsa bu doğrudur. Şayet hüccetin ikamesinin gerçekleşmiş olması için, onun ne ifade ettiğini anlamamanın şart olmadığını söylemek istiyorlarsa bu hatadır. Çünkü Allahu Teala kafirlerin, rasullerin davetinden neyin kastedildiğini, onların Tevhid'e ve şirkten sakınmaya çağırdıklarını anladıklarını açıklamaktadır. Örneğin Âd kavminin, nebilerine söylemiş oldukları şu sözden bu anlaşılmaktadır:

“Sen bize, yalnızca Allah'a ibadet etmemiz ve balarımızın taptıklarını bırakmamız için mi geldin?”²

Mekke kafirleri ise şöyle dediler:

“İlahları tek bir ilah mı kıldı? Gerçekten de bu şaşılacak bir şey.”³

“Gerçekten onlar, kendilerine; ‘Allah’tan başka ilah yoktur’ denildiğinde, büyükenirler ve derler ki; ‘Biz, deli bir şair için ilahlarımızı mı terk edeceğiz!’⁴

Bu ayetler kafirlerin, Rasul'ün davetinin ne demek olduğunu, “La İlahe İllallah” şهادetinin manasını, bunun; ibadeti yalnızca Allah'a has kılmayı, putlar ve diğer mabutları terk etmeyi gerektirdiğini anlamış olduklarını ancak onların tüm bunlara

¹ Er-Rasâilu's-Şahsiyye, 244-245

² 7 Araf/70

³ 38 Sâd/5

⁴ 37 Sâffât/35-36

imandan, büyülenme ve inat yüzünden kaçındıklarını açıkça ifade etmektedir.

Burada iki tür anlama, iki tür işitme ve iki tür hidayet olduğunu bilmekle problem ortadan kalkar. Allahu Teala kafirlerde işitme, akletme ve hidayetin sadece bir türünün bulunduğunu bildirmiş, ikinci türü onlardan nefyetmiştir. Onlarda bulunduğu belirtilen birinci tür, kendilerine hüccet ikamesi için şart koşulmuştur. Bu, hüccetin anlamının ve ondan amaçlanan şeyin ne olduğunun anlaşılması ile ilgilidir. Kafirlerde bulunmayacağı bildirilen ikinci tür ise hüccetin kabulü, ona iman ve boyun eğme ile ilgilidir.

İdrak Etme Anlamında İşitme

Allahu Teala bunun şu ayet-i kerimelerde belirtildiği gibi, kafirlerde bulunduğunu bildirmiştir:

“Onlara ayetlerimiz okunduğunda; ‘işittik, eğer dileseydik elbette biz de bunun benzerini söylerdik. Bunlar eskilerin masallarından başka bir şey değildir’ derler.”¹

“Kafirlerden biri sana sığınmak isterse, Allah’ın kelamını işitinceye dek ona izin ver.”²

Kabullenme ve Gereğini Yerine Getirme Anlamında İşitme

Allahu Teala şu ayetlerde belirttiği gibi bu durumu kafirlerden nefyetmiştir:

“Eğer Allah onlarda bir hayır görmüş olsa idi, elbette onlara işittirirdi. Ve eğer işittirmiş olsaydı elbette onlar yüz çevirip dönerlerdi.”¹

¹ 8 Enfal/31

² 9 Tevbe/6

“Dediler ki eğer biz işitseydik yahut akletseydik, cehennemlikler arasında olmazdık.”²

Mükellefi Manayı Anlamakla Sorumlu Kılan Teklifin Sebebi Olan Akletme

Allahu Teala bu tür akletmenin kafirlerde bulunduğunu bildirmiştir:

“Onların size inanmalarını mı ümit ediyorsunuz! Onlardan bir kısmı Allah’ın kalamını işitirler, sonra da onu iyice (akledip) anlamalarının ardından bile bile tahrif ederlerdi.”³

Hücceti Kabul ve Gereğini Yerine Getirmeyi Gerekli Kılan Akletme

Allahu Teala bu tür akletmenin kafirlerde bulunmadığını bildirmiştir:

“Dediler ki: Eğer işitmiş yahut akletmiş olsaydık, cehennemliklerden olmazdık.”⁴

Allahu Teala onların yüz çevirmelerine karşılık bir ceza olarak, bu tür akletmeden onları mahrum bırakmıştır:

“Rabbinin ayetleri hatırlatılıp da ondan yüz çeviren ve önceden işlemiş olduklarını unutandan daha zalim kimdir? Biz de onların kalpleri üzerine onu anlamalarını engelleyici bir perde, kulaklarında ise bir ağırlık

¹ 8 Enfal/23

² 67 Mülk/10

³ 2 Bakara/75

⁴ 67 Mülk/10

kıldık. Onları hidayete çağırarak olsan da asla hidayet bulmayacaklardır.”¹

Doğru Yolu Gösterme Anlamında Hidayet

Allahu Teala bu anlamda kafirlerin doğru yolu görebileceğini bildirmiştir:

“Kafirlere gelince; onları doğru yola hidayet ettik; ancak onlar körlüğü hidayete tercih ettiler.”²

“Şüphesiz ki sen, doğru yola hidayet edersin.”³

Kabul ve Gereğini Yerine Getirme Anlamında Hidayet

Allahu Teala hidayetin bu türünün kafirler için geçersiz olduğunu belirtmiştir:

“Sen istediğini hidayete ulaştıramazsın. Ancak Allah dilediğini hidayete ulaştırır.”⁴

Öyleyse Allahu Teala Nebi'nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* sadece doğru yolu gösterme anlamında hidayet etmekle sorumlu olduğunu açıklamış **“Şüphesiz sen hidayeti gösterirsin”**; kabul etme anlamında hidayete ulaştırma ile sorumlu olmadığını belirtmiştir **“Onların hidayet bulması sana ait değildir.”**

Allahu Teala kafirler için yalnızca, manayı anlama ve idrak etme anlamında iştirahin ve doğru yolu görme anlamında hidayetin mümkün olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu, hüccetin ikamesinde şarttır ve bunsuz hüccet ikame olunmaz. Ancak, kabul ve gereğini yerine getirme ile ilgili (mü'minlere bir nimet olarak bahşetmiş olduğu) ikinci tür iştirah ve hidayetin kafirler için müm-

¹ 18 Kehf/57

² 41 Fussilet/17

³ 42 Şura/52

⁴ 2 Bakara/272

kün olmadığını belirtmiştir. Çünkü Allahu Teala onlar için iman dilememiştir. Kafirlerde bulunabilecek anlayış ile onlarda olamayacağı bildirilen anlayış hususunda ayırıcı olan budur.

İkincisi

HÜCCET İKAMESİ VE DAVET ARASINDAKİ FARK

Aralarında şöyle bir fark vardır:

Hüccet ikamesi, **“Ey örtünüp bürünen, kalk ve uyar”**¹ ve **“Bu Kur’an, sizi ve kendisine ulaşanları sakındırmam için bana vahyolundu”**² ayetlerinde bildirildiği gibidir.

Davet ise **“Andolsun ki biz öğüt alsınlar diye sözü birbirini ardınca ulaştırmışızdır”**³ ayetinde belirtildiği gibidir. Dünya ve ahirette Allah’ın tehdidi hüccet ikamesine bina olunur. Davet ise, birbiri ardınca öğüt vermedir. Bu, dinin yayılması ve tâbilerinin çoğalması için vesile niteliğinde olan farklı bir vaciptir. İnsanlar içerisinde, Ebu Bekr es-Siddîk gibi kendisine hüccetin ulaşmasıyla bu davete hemen cevap verenler, Ömer İbnu’l-Hattab gibi seneler sonra cevap verenler ya da Ebu Süfyan gibi düşmanlık ve savaştan sonra cevap verenler olduğu gibi, Ebu Cehl ve Ebu Leheb gibi hiç cevap vermeksizin kafir olarak ölenler vardır. Bunların hepsine Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, daveti ilan ettiği günden itibaren hüccet ikame olmuştur.

Münkeri kendisinden başkası bilmiyor olması durumunda, emr-i bi’l-maruf ve nehyi ani’l-münker kişinin üzerine farz-ı ayn olduğu gibi, bu bölümde belirttiğimiz şekilde risalet hüccetinin ikamesi Müslümanlar üzerine farz-ı kifayedir. Eğer yeteri kadar kişi ihtiyacı gidermek için bunu yerine getirmezse, hepsi günahkar olur.

İki sebebe yönelik olarak günümüzde risalet hüccetini ikame etmede eksiklikler bulunmaktadır. Şöyle ki:

¹ 74 Müddessir/1-2

² 6 En’am/19

³ 28 Kasas/51

Bunlardan birincisi; bunu yerine getiren kimselerin sayısının azlığıdır. İkincisi ise, buna ehil olan kimselerin bulunduğu yerlere ulaşmanın; yolculuk yapma ve bir ülkeden bir ülkeye geçişin, ortaya çıkan idari bazı engeller nedeniyle zor olmasıdır. Ancak Allahu Teala'nın bir rahmeti olarak ve O'nun bu dini korumayı dilemiş olması sebebiyle günümüzde bu eksiklikleri tamamlamayı sağlayıcı bazı gelişmeler olmuştur. Bunlar içerisinde eskiden el ile yazılan İslami kitapların büyük ölçüde çoğalmasını sağlayan modern matbaacılık, batı ülkelerinde yaşayanların doğu ülkelerinde fetva veren alimin bu fetvasını işitmesini sağlayan radyo, televizyon, çeşitli şer'î ve ilmi içerikli teyp ve video kasetleri gibi şeyleri sayabiliriz. Bunların tümü günümüzde ilmin yayılmasını kolaylaştırmaktadır.

MÜKELLEFE RİSALET HÜCCETİNİN İKAME EDİLMİŞ OLMASINDAKİ ÖLÇÜ

Hüccet ikamesi ile sorumlu olan kimseye, kendilerine hüccet ikame olunması ve özürlerinin ortadan kalkmış olması için, mükelleflerden her birine apaçık tebliği (el-belağu'l-mubîn) ulaştırmak farz-ı ayn demek değildir. Burada, hüccet ikame edene vacip olan şey ile bunun muhatabı olan mükellefe vacip olan arasında fark vardır.

Hüccet ikame eden kimsenin özelliklerini ve ona vacip olan şeyleri bir önceki bölümde açıkladık.

Mükellef ve hüccetin muhatabı olana gelince; bu kimsenin özrünün ortadan kalkması ve kendisine hüccet ikame edilmiş olması, hücceti elde etme imkanına sahip olması (et-Temekkün) ile gerçekleşir; hüccetin ona hakiki manada ulaşması gerekli değildir. Allahu Teala şöyle buyurur:

“Eğer bilmiyorsanız zikir ehline sorun.”¹

Ayrıca Rasulullah'ın *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şu sözü de bu kabildendir: **“İlim talebi her Müslüman üzerine farzdır.”²**

Bilgiyi elde etme imkanına sahip olma (et-Temekkün) açısından iki mesele üzerinde durmamız gerekir. Şöyle ki:

¹ 16 Nahl/43

² Suyûfî bu hadisin tariklerinin çokluğundan ötürü sahih olduğunu söylemiştir.

A) TEMEKKÜNÜN ŞARTLARI

Bunun için iki şartı vardır:

1- Mükellef Açısından: Hitaba ulaşabilme ve onu anlayabilmede gerekli olan şeyler hususunda bir engelin bulunmaması şartıdır. Örneğin; hitabı anlamak için işitme ve aklın sağlıklı olması gerekir ya da bulunduğu bölge veya ülkede hitaba (ilme) ulaşmanın kolay olmaması durumunda, yolculuk ve diğer vasıtalarla ona ulaşmaya gücünün yetmesi şarttır. İşitme veya akıl şartı ortadan kalkar ya da kişi hitaba ulaşmaya güç yetiremezse, bu kimse ilim elde etmek için yeterli imkana sahip değil demektir.

2- Risalet Hücceti (Şer'î İlim) Açısından: Bu ise; ilmin mükellefin ona ulaşabileceği şekilde mevcut ve kolay elde edilebilir olmasıdır.

Mükellef için ilim elde etme imkanına sahip olma şartı yerine gelmemişse, bu kimse dünyada iken risalet hücceti kendisine ulaşmamış kimsedir ve kıyamet günü Arasat'ta imtihana tabi tutulacak olan kimselerdendir. Ancak bazen belli bir süre, mükellef için temekkün şartı gerçekleşmez fakat daha sonra, bu kimse henüz dünyada iken imkanların değişmesi üzerine bu şart gerçekleşebilir.

B) İLİM ELDE ETME İMKANINA SAHİP OLAN KİMSE İÇİN SÖZ KONUSU OLAN DURUMLAR

Mükellef için, yukarıda belirtildiği şekilde temekkün şartı gerçekleştiğinde, üzerine vacip olan ilim talebini tam olarak yerine getirip getirememe açısından çeşitli durumlar söz konusudur. Burada ölçüyü belirleyen şu ayettir: “**Allah hiç kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez.**”¹ Bahsettiğimiz durumlara gelince bunlar:

Birinci Durum

Vacip Olan İلمي Talep İçin Çaba Sarfetmek ve Onu Elde Etmek

Kişinin, üzerine vacip olan gayreti sarf etmiş olması için, ülkesinde kendisine fetva verecek olan kimseyi bulamadığında, bulabileceği başka bir yere seyahat etmesi gerekir. Kendisine hüccet ikame edecek kimseyi bulursa, üzerine vacip olanı yerine getirmiş ve hakkı bulmuş olur.

İkinci Durum

Vacip Olan İلمي Talep Etmek İçin Çaba Sarf Etmemek

Böyle davranan kişi, görevinde kusur eden, tefritte bulunan, haktan yüz çeviren ve cehaletinde mazur olmayan kimsedir. Bu kimse dünya ve ahirette günahkardır. Bu sınıf hakkında İbnu'l-Kayyim *Rahimehullah* şöyle der: “Allah’ın emir ve nehiyelerini öğrenme imkanına sahip olup da bu imkanı kullanmayan ve öğrenmeyen kimse, kendisine hüccet ikame edilmiş kimse hükmündedir.”² Diğer alimlerin görüşleri de aynı doğrultudadır.

¹ 2 Bakara/286

² Medaricu's-Salikîn, 1/239

Üçüncü Durum

İlim Talebi İçin Çaba Sarf Edip De Sadece Bir Kısmını Elde Edebilmek

Kişinin gerekli gayreti sarf etmiş olması için bu uğurda çabalaması, ona güvenilir (sika) olmayan birisinden bir haber ulaştığında bunu araştırması gerekir. Araştırdığı meselede farklı görüşlerle karşılaştığında ise, daha iyi bilen ve daha güvenilir olana sormak suretiyle tercihte bulunması kendisine vaciptir. Eğer gereken şekilde çaba sarf etmiş fakat kendisine hüccet ikame edecek kimseyi bulamamışsa, bu kimse için iki durum söz konusudur:

Kişi Çaba Sarf Eder; Ancak Kendisine Batılı Gösterenden Başka Kimse Bulamaz

İbn-i Hazm, bu durum hakkında şöyle der: “Şayet bir kimseye Nebi’den *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* sahih olmayan bir haber ulaşır da, bir te’vilci veya cahil veya fıskını bilmediği bir fasık ona bunu doğru olarak gösterirse; bu, insanın yapabileceği son şey olduğu ve Allahu Teala insanı gücünün yettiğinden daha fazlasıyla veya kendisine ulaşmadığı şeyle sorumlu tutmadığı için, kişi eğer kendisine ulaşan bu batıl ile amel edecek olursa, cehaletinden ötürü mazurdur, kendisine herhangi bir günah yoktur. Çünkü o, günah işleme niyetinde değildir; ameller ise niyetlere göredir. Bu kimse, niyeti hayra yönelik olduğu için bir tek ecir alan müctehid durumundadır.”¹ Buradan da anlaşılıyor ki; mükellef Tevhid ile ilgili konularda hakka ulaşamamışsa onun hükmü, kendisine dünyada iken hüccet ulaşmamış olan, ilmi elde etmeye güç yetiremeyen ve kıyamette imtihana tabi tutulacak olan kimse gibidir. Tevhid dışında, hükümlerle ilgili konularda çabasına rağmen hakka ulaşamayan kimse içinse, yine alimlerin ittifakıyla herhangi bir günah yoktur.

¹ El-İhkam, 1/65

Kişi Çaba Sarfeder; Fakat Sadece Bir Kısım Doğruları Elde Edebilir

Bu da risalet hüccetini eksik bilme ve bunu bilen yahut gösteren kimselerin az bulunur olmaları sebebiyledir. Kim gerekli çabayı sarfeder ancak sadece bir kısım doğrulara ulaşabilirse, bu kişi, üzerine vacip olanı yerine getirmiş ve kurtulmuş olan kimse-
dir.

Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl'in durumu bu kabildendir. O, Yahudi ve Hristiyanlar yanında doğruyu bulma arzusuyla Mekke'den Şam'a yolculuk yapmıştı. Bu olay Buhari'nin rivayetinde şöyle geçer:

“Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl, dini soruşturup ona tabi olmak için Şam'a doğru yola çıktı. Yahudilerden bir alimle karşılaştı. Şöyle diyerek ondan dinleri hakkında bilgi istedi: ‘Sizin dininize girebilirim; bana dininiz hakkında bilgi ver’. Dedi ki: ‘Allah’ın gazabından nasibini alıncaya dek bizim dinimiz üzere olamazsın’. Bunun üzerine Zeyd; ‘Ben Allah’ın gazabından başka bir şeyden kaçmıyorum ve asla Allah’ın gazabından herhangi bir şeyi üzerimde taşımak istemem. Buna hiç güç yetirebilir miyim? Bunun dışında bana gösterebileceğin başka bir yol var mı?’ dedi. Yahudi bilgin şöyle dedi: ‘Bunun dışında bildiğim bir tek şey var; o da “Hanif” olmak’. Zeyd, ‘Hanif ne demektir?’ diye sorunca; ‘İbrahim’in dinidir. O, ne Yahudi ve ne de Hristiyan idi; Allah’tan başkasına ibadet etmezdi’ diye cevap verdi. Bunun üzerine Zeyd yoluna devam etti ve bir Hristiyan alimle karşılaştı. Ona da benzer şeyler söylediğinde şu karşılığı aldı: ‘Sen Allah’ın lanetinden nasibini almadıkça bizim dinimizden olamazsın’. Zeyd dedi ki: ‘Ben Allah’ın lanetinden başka bir şeyden kaçmıyorum ve kesinlikle üzerimde ne Allah’ın lanetinden ve ne de gazabından herhangi bir şey taşımak

istemem; bunu taşıyamam da. Bunun dışında bana gösterebileceğin bir yol var mı?’ Hristiyan dedi ki: ‘Bunun dışında bildiğim tek şey var; o da ‘Hanif’ olmak’. Zeyd; ‘Haniflik nedir?’ diye sorunca; ‘O, İbrahim’in dinidir; O ne Yahudi ve ne de Hristiyan idi; Allah’tan başkasına ibadet etmezdi’ diye karşılık verdi. Onların, İbrahim Aleyhisselam hakkında vermiş oldukları bu bilgiye sahip olduktan sonra yola çıktı ve ellerini kaldırarak şöyle dedi: ‘Allah’ım! İbrahim’in dini üzere olduğuma şahadet ederim.’”¹

İbn-i Hacer şerhinde der ki: “Zeyd İbn-i Hârise hadisinde (yani Zeyd İbn-i Amr ile ilgili hadis) şu da vardır:

“Şam’ın Yahudi din adamlarından yaşlı birisi bana şöyle dedi: ‘Arap Yarımadası’nda senin bana sorduğun din ile Allah’a ibadet eden bir tek yaşlı kişi tanıyorum’. Dedi ki: ‘Ona gittim şöyle dedi: ‘Senin istediğin kendi ülkende ortaya çıkmıştır. Gördüğün herkes ise sapıklık içerisindedir.’” Taberani’nin rivayetinde ise şu şekildedir: **“Senin ülkende bir nebi çıktı veya o çıkmakta. Oraya dön, Onu tasdik et ve Ona iman et...”** İbn-i İshak’ın rivayetinde de şöyle geçer: **“Allah’ım, senin sevdiğin ibadet şeklini bilseydim sana onunla ibadet ederdim. Fakat bilmiyorum’ der ve sonra elleri ile yeryüzünde secde ederdi.”**²

Eğer Zeyd İbn-i Nufeyl’in azaptan kurtulduğu geriye kalan Arap müşriklerin cehennemde olduğu anlaşılırsa (ki Rasulullah’ın sözü de bu doğrultudadır: **“Benim babam da, senin baban da ateştedir”**³) risalet hüccetine ulaşmaya güç yetirebilecek durumda olup da, gereken gayreti sarf ederek birtakım doğruları elde

¹ Hadis No: 3827

² Fethu’l-Bârî, 7/144-145

³ Müslim

edip kurtulan kimse ile, bu imkana sahip olduğu halde yüz çevirip gerekeni yerine getirmeyerek helak olan kimse arasındaki fark da anlaşılacaktır.

Doğruların bir kısmını elde etmek suretiyle kurtulmaya diğer bir örnek de Huzeyfe İbn-i Yeman'dan *Radiyallahu Anhu* rivayet olunan şu hadistir: “Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurdu: **“İslam aynen elbisenin deseninin silinmesi gibi silinir. Öyle ki; oruç nedir, namaz nedir, hac ibadetleri ve sadaka nedir, bilinmez hale gelir. Allah’ın Kitabı bir gecede çekilip alınır. Yeryüzünde Ondan bir ayet bile kalmaz. Geriye, yaşlı erkek ve kadınlardan oluşan bir grup insan kalır. Derler ki: ‘Biz babalarımızı; La İlahe İllallah sözü üzere bulduk ve biz de bunu söylüyoruz’. Sıla İbn-i Züfer Huzeyfe’ye dedi ki: ‘Onlar namaz nedir, oruç nedir, hac ve sadaka nedir bilmezken, La İlahe İllallah onlara ne kazandırabilir?!’ Bunun üzerine Huzeyfe ona cevap vermekten kaçındı. O, bu soruyu üç kez tekrarladı. Huzeyfe ise her seferinde aynı şekilde davrandı. Sonra üçüncüsünde ona dönerek şöyle dedi: ‘Ey Sıla, onları ateşten kurtarır.’”¹**

Kur’an’ın yeryüzünden kalkması, ahir zamanda İsa İbn-i Meryem’in *Aleyhisselam* ölümünden sonradır. Bu, ilmin yeryüzünden mutlak olarak kalkmasıdır. Ancak bundan önceki bazı dönemlerde, yeryüzünün tamamında değil, bir kısım bölgelerde nisbî bir ilim yoksunluğu yaşanacaktır. Bu da, kişi kendisine fetva verecek kimse bulamazsa ne yapacağı meselesi ile ilgilidir. Bu durum için alimler yukarıdaki hadisi, mükellefin elde etmeye güç

¹ İbn-i Mace Sünen’inde rivayet etmiştir. Hakim ise Müstedrek’inde rivayet ederek, ‘Hadis Müslim’in şartına uygundur ancak onu rivayet etmemiştir’ demiştir. Zehebi de ona bu konuda muvafakat etmiştir. Hafız İbn-i Hacer, hadisi İbn-i Mace’nin, Huzeyfe’den kuvvetli bir isnadla rivayet ettiğini söylemiştir. Bkz: Fethu’l-Bârî, 13/16

yetirebildiği ilimle amel edeceğine, bilmediklerinin farzietinin de üzerinden düşeceğine delil getirmişlerdir.¹

Bu hadiste bahsedilen durum; kendisinde bulunan az miktarda imanla kurtulan Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl'in durumuna benzemektedir. Çünkü o, Şeriat'ın bilinmediği fetret döneminde bu kadarına güç yetirebilmiştir.

Alimler arasında şu konuda ittifak vardır: Mükellefe hüccetin ikame edilmiş olmasında ölçü; ilmin ona gerçek anlamda ulaşması değil, ilim talebine ne derece imkan bulduğudur. Bu hususta ihtilaf yoktur.

Cehaletin özür olduğuna ya da olmadığına delalet eden nasların tümü ve cehaletin özür sayıldığı ve sayılmadığı durumların hepsi bir tek belirleyici ölçü içerisinde toplanır. O da, ilme ulaşma imkanının bulunup bulunmamasıdır. İşte bu belirleyici esasla birlikte, bu mesele hakkındaki birbiri ile çelişkili olan naslar arasındaki problem de ortadan kalkmış olur.

Alimlerin, özür olarak kabul edilemeyeceğini belirttikleri durumlardan bazıları şunlardır:

¹ Bkz: İbnu's-Salah, Edebu'l-Müftî ve'l-Müsteftî, 105-106 ve Nevevi, El-Mecmu', 1/58

DARU'L-İSLAM'DA YAŞAYAN KİMSE İÇİN CEHALET ÖZÜR DEĞİLDİR

Bunun illetini şu şekilde belirlemişlerdir: Çünkü daru'l-İslam, ilmin yaygın olmasının düşünüleceği bir yerdir ve mükellef, üzerine vacip olan ilmi elde etme imkanına sahiptir. Bununla birlikte alimler bazı istisnai durumlarda daru'l-İslam'da da olsa cehaletin özür olabileceği görüşündedirler. Bunlar da; yeni Müslüman olmuş olmak, çölde veya bir dağın tepesinde yetişmiş olup da Müslümanlar arasına karışmamış olmak gibi durumlardır. Bahsettiğimiz tüm bu durumlar ve istisnalara hüküm verirken ölçümüz ilim elde etmenin mümkün olup olmamasıdır. Ölçü yalnızca daru'l-İslam yahut daru'l-harpte bulunmak değildir. Ancak şu var ki; birincisinde ilme ulaşmak mümkündür; ikincisinde ise cehalet yaygındır.

DİNİN, KAÇINILMAZ OLARAK BİLİNEN MESELELERİNDE CEHALET ÖZÜR DEĞİLDİR

Bunlar, insanların çoğunluğunun aynı zamanda ve aynı mekanda, bilgisine ortak bir şekilde sahip oldukları şeylerdir. Hiç kimse bu gibi konuları bilmemekte mazur değildir. Zira bunlar kolaylıkla elde edilebilecek bilgilerdir. Kaçınılmaz olarak bilinenlerin mukabilinde ise; gizli olan meselelerde cehaletin özür olabileceği söylenir. Çünkü her fert bu tür bilgiyi elde edemeyebilir.¹

Alimlerin, cehaletin özür olabileceğini bildirdikleri durumlardan bazıları da şunlardır:

◆ **Kişinin Daru'l-Harpte Müslüman Olup Da, Kendisine Dini Öğretecek Kimse Bulamaması:** Buna Necaşî'yi örnek verirler. Eğer daru'l-harpte olup da öğretecek kişi bulursa mazur görülmez. Çünkü ölçü sadece bulunduğu diyarın durumu değil, bilgi elde etme imkanına sahip olup olmamasıdır.

◆ **İslam'a Yeni Girmiş Olmak:** Bunun delili de; Zat-u Envat olayıdır.

◆ **İnsanlardan Kopuk Bir Şekilde Çölde Veya Dağ Başında Yetişmiş Olmak:** Ömer *Radiyallahu Anhu* döneminde zina yaptığını kendisi gelerek ikrar eden kadın gibi.

◆ **Müslümanların Birçoğu Tarafından Bilinmeyen Kapalı Meselelerde.**²

◆ **Bir Bölgede İlimin Az Olması:** Bilinmesi mümkün olmayan şeylerde kişi özür sahibidir. Zeyd İbn-i Nufeyl ve Huzeyfe ile Sıla'nın hadisinde bildirilen gibi.

¹ Dinin kaçınılmaz olarak bilinen meseleleri konusunda Bkz: İbn-i Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-İlm-i ve'l-Hikem*, 59 ve İbn-i Teymiye, *Mecmuu'l-Fetâvâ*, 13/118

² Bkz: *Mecmuu'l-Fetâvâ*, 1/106, 4/54-55, 18/54-55

Bu durumların tümünde ölçü, ilim elde etmenin mümkün olup olmamasıdır. Kişi bilgi elde etmeye müsait olur da bunu yapmazsa, kusurlu olduğu için günahkardır ve mazur değildir. Ancak ilim elde etme imkanına sahip değilse, cehaletinden dolayı mazur sayılır.

Üzülerek söylemeliyim ki; cehaletin mutlak anlamda özür olduğunu söyleyen bazı çağdaşlar, bu konuda İbn-i Teymiye'nin sözlerini delil göstermektedirler ve onun sadece kendisine risalet hücceti ikame edilen kimsenin tekfir edileceği görüşünde olduğunu söylemektedirler. Fakat onun, "Temekkün" kuralı ile ilgili sözlerinin hiç birisinden bahsetmemektedirler. Halbuki onun risalet hüccetinin ikamesi ile ilgili söylediklerinin tümü bu kural ile kayıtlıdır. Alimlerin sözlerinin hepsi bir araya getirilerek incelenmelidir ki mutlak olanı, şarta bağlı (mukayyed) olanından; kapalı (mücmel) olanı, ayrıntılarıyla açıklanmış (müfesser) olanından ayırt edilebilsin. Onların sözlerinin de şer'î nasslarda yapıldığı gibi bir araya getirilerek karşılaştırılması gerekir.

İbn-i Teymiye *Rahimehullah* "et-Temekkün" konusundaki sözlerinin birinde şöyle der: "Allahu Teala'nın bildirdiği gibi ümmet iyiliği emreder, kötülükten nehyeder. Bunu ümmet içerisinde yeterli sayıda kişinin yapması vaciptir: **"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten nehyeden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır."** Allahu Teala ümmetten bir kısmının, iyiliği emretme ve kötülüğü nehyetme işini gerçekleştirmesi gerektiğini bildirirse de, emredenin emrinin ve nehyedenin nehyinin yeryüzündeki herkese ulaşması şart değildir. Çünkü bu, risaletin ulaştırılmasının şartından değildir. Öyleyse nasıl olur da bu emir fer'î konularda şart olur? Bilakis şart olan, mükelleflerin bu bilgiye ulaşmalarının mümkün olmasıdır. Eğer ihmalkar davranarak, hüccet ikame edenin üzerine düşeni yerine getirmesine rağmen bu ilme ulaşmak için çaba

harcamazlarsa, ihmal kendilerine aittir hüccet ikame edene değil.”¹

İbnu'l-Kayyim *Rahimehullah* da şöyle der: “Nebi'nin şöyle dediği sahih olarak rivayet olunmuştur: **“Kim bir sapıklığa çağırırsa, ona kendisine uyanların günahları miktarınca günah vardır. Ona uyanların günahlarından da hiç bir şey eksilmez.”** Bu da göstermektedir ki; tâbi olanların küfrü, sırf diğerlerine uyma ve taklitlerinden dolayıdır. Ancak burada, karışıklığı ortadan kaldıracak bir açıklamaya gerek vardır. Bu da; hakkı öğrenip bilme imkanına sahip olup da ondan yüz çeviren mukallid ile, herhangi bir şekilde bu imkandan yoksun olan kimse arasında fark olduğudur. Bahsettiğimiz bu her iki gurup da mevcuttur. İlim elde etme imkanına sahip olup da yüz çeviren, gerekeni yerine getirmemiş ve üzerine düşen vacibi terk etmiştir. Bu nedenle Allah katında bu kimsenin özrü yoktur. Ancak herhangi bir şekilde ilim elde edemeyip, sormak ve öğrenmekten aciz olan kişiye gelince; bu da iki kısımdır: Birisi hidayeti isteyen, onu her şeye tercih eden, ona sevgi besleyen fakat hidayete ve onu aramaya, kendisine yol gösteren olmaması nedeniyle güç yetiremeyen kimsedir. Bu kimsenin hükmü, fetret dönemlerinde yaşayan ve davet kendisine ulaşmayan kişinin hükmü gibidir.

İkincisi, hidayeti istemeyip ondan yüz çevirendir. Bu kimse kendisinin üzerinde bulunduğu durumdan başkasını içinden geçirmeyendir. Birincisi şöyle der: Ey Rabbim; eğer üzerinde bulunduğum dinden daha hayırlı bir din olduğunu bilsem, elbette kendime onu din edinir ve üzerinde bulunduğumu terk ederdim. Ancak bundan başkasını bilmediğim gibi, bundan başkasına güç de yetiremiyorum. Benim gayretim ve bilgimin son noktası budur. İkincisi ise; üzerinde bulunduğu durumdan razıdır. Bir başka şeyi o duruma tercih etmez ve ondan başkasını da talep

¹ Age: 28/125-126

etmez. Onun aciz olması ile güç yetirebilir olması arasında fark yoktur.

Aslında bu iki örnekteki kişilerin her ikisi de acizdir. Fakat aralarında şöyle bir fark olmasından ötürü ikincisi birinciye kıyaslanmaz: Birinci kişi, fetret döneminde dini arayıp, bulmayı başaramayan, bunun için imkanının elverdiği tüm çabayı sarfettikten sonra, acizlik ve bilgisizlik nedeniyle bundan vazgeçen kimse gibidir. İkincisi ise; ilme ulaşmaktan aciz kalacak olsa bile, dini hiç aramamış ve şirki üzere ölmüş kimse gibidir. Dini bulmak isteyen aciz ile, bundan yüz çeviren aciz arasındaki fark da işte budur.

Bu konunun iyi anlaşılması gerekir. Allah kıyamet günü kendi hükmü ve adaleti ile hüküm verecek ve rasulleri ile hüccetin ikame edilmiş olduğu kimseden başkasına da azap etmeyecektir. Bu O'nun, yarattıklarının geneli hakkında vermiş olduğu kesin hükümdür. Dünyevi hükümlere gelince; bunlar durumun zahirine göre verilirler. Örneğin kafirlerin çocukları ve içlerinde deli olanlar dünyevi hükme göre kafirdirler. Çünkü onlar için velilerinin hükmü geçerlidir.”¹

¹ Tarîku'l-Hicreteyn, 412-412

İLİM ELDE ETME İMKANINA SAHİP OLMANIN ÖLÇÜSÜ

Yukarıda, cehaletin özür kabul edildiği durumları anlattık. Bu gibi durumlarda bulunan herkes mazurdur. Şimdi ise belirli bir durumdan, yani günümüzde kafirlerin koymuş oldukları kanunlarla yönetilen İslam ülkelerinin bir çoğunda kendilerini Müslüman olarak tanımlayan kimselerin durumundan bahsedeceğiz.

Bu ülkeler, yürürlükte olan hükümler açısından daru'l-küfr ve daru'l-harp olarak kabul edilmektedirler.

Cahilliğin daru'l-küfürde özür kabul edildiğini söylediğimizde bundan anlaşılması gereken, halkının çoğunluğunun yahut tamamının “aslı kafirler” olduğu ve içlerinden Müslüman olan birisinin dinin hükümlerinden herhangi bir şey öğrenmeye gücünün yetmediği aslı daru'l-küfürdür. Beşerî kanunlarla yönetilen ülkeler gibi sonradan küfür diyarı haline gelen ülkelere gelince, bilindiği gibi buraların halkının çoğunluğu zahiri hükme göre de olsa Müslümandırlar. Bu nedenle bu ülkelerde tamamen daru'l-küfr olan ülkelerin aksine, bulunan sahipsiz bir çocuğa Müslüman hükmü verilir. Bu nedenle de, mükellefin bu tür ülkelerde soru sorarak yahut bir şehirden diğerine yahut bir ülkeden diğerine seyahat ederek veya telefon yahut posta yolu ile sorarak bilgi edinmesi mümkündür. Bu tür ülkelerde bilgi edinmek, ilim talep etmek ve hakkı tespit etmek mümkündür.

Burada, ölçü olarak kıyas yaptığımız şeylerden birisi; Nebi'nin *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* bi'setinden önce, kurtulan ve helak olan Arapların durumudur. Onlar tahrif edilmiş olan İbrahim'in *Aleyhisselam* dinine göre ibadet ediyorlardı. Onlardan Zeyd İbn-i Amr İbn-i Nufeyl gibi bazıları çaba ve araştırma sonucunda Tevhid bilgisine ulaşarak putlara ibadeti terk etmişler, diğerleri ise kavimlerinin çizgisini taklit üzere kalmışlardı. Nebi *Sallallahu Aleyhi*

ve *Selem*, kavimlerinin izinde giden bu kimselerin azap görecektir. kafirlerden olduklarını bildirmiştir.

Sonuç olarak “Küfre düşüren bir söz söyleyen veya küfre götüren bir fiil işleyen kimse bunun küfür olduğunu bilmediğini iddia etse bu kabul edilir mi?” sorusuna şu şekilde cevap verebiliriz:

Burada dikkat etmemiz gereken nokta; dünyevî yargılama ile gerçekte o kişinin dînî hükmü arasındaki farktır. Bir kimse öğrenme imkanı olduğu halde cahil olduğunu iddia ediyorsa mazur sayılmaz ve onun bu iddiası Allahu Teala katında ona bir yarar sağlamaz. Böyle bir kimsenin özü aynen Nebi’ye *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* gelip özür beyan eden münafıkların özü gibidir. Bu mazeretleri onları dünyevî hükümlerde cezadan korumuştur; ancak ahirette onlara bir yarar sağlamaz. Bu şekilde öğrenme imkanı olan kimse cahil olsa bile, gerçekte Allahu Teala katında, özür sahibi olmayan bir kafirdir. Eğer bu hal üzere ölürse; ebedî cehennemlik bir kafir olarak ölür.

Ancak dünyevî hükümlerde, özrünü kabul edecek merci; eğer varsa durum kendisine iletilen şer’î kâdıdır. Seleften olan kâdılar böyle bir kimsenin cehaletini özür olarak kabul etmezlerdi.¹ Bazen kâdılardan bazıları bunu had cezasından koruyan bir şüphe olarak kabul edebilirler; zira riddet için uygulanacak olan had cezası Allahu Teala’nın kulu üzerine olan haklarındandır. Bu ise kulların haklarının aksine müsamaha üzerine kuruludur.

Eğer kâdı özür kabul etmez ve kişinin mürted olduğuna hüküm verirse (diğer tüm şartlar yerine gelmiş ise) hükmü verdikten sonra o kişi ölüm ile cezalandırılmadan önce istitabe uygulanır. Eğer kişi tevbe ederse Müslüman olduğuna hüküm verilir.

Ancak, beşerî kanunlarla yönetilen ülkelerde şer’î hakim yoktur. Beşerî kanunlar riddeti bir suç olarak görmez ve mürtedi

¹ Bkz: Kadı İyad, eş-Şifa, 4. Bölüm

cezalandırmaz. Bundan dolayı da bu konuda söylenecek şeylerin ancak Müslümanların şahsi ilişkilerinde bir faydası olabilir. Şahsî ilişkilerde dikkat edilecek konulardan bazıları: Namazda imamlık, nikah, talak, kişi veya mal üzerine velayet, miras, kurban kesme, şahitlikler ve bunun gibi kişinin dininin bilinmesinin etkili olduğu konulardır. Allahu Teala en doğrusunu bilir.

Davetimizin sonu; hamd alemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.

İÇİNDEKİLER

KİTAP HAKKINDA BİR AÇIKLAMA.....	3
MUKADDİME	5
TEKFİRE ENGEL OLAN CEHALET	8
Aslen Kafir Olup, Nebi'nin Davetinden Habersiz Olan Kimse.....	10
Aslen Müslüman Olan Kimse.....	13
KİŞİYİ MÜKELLEF KONUMUNA GETİREN HÜCCET	15
DÜNYADA İKEN KENDİSİNE BİR RASULÜN DAVETİ ULAŞMAMIŞ OLAN KİMSE.....	19
KİŞİYİ MÜKELLEF KILAN ŞEYİN AKIL OLDUĞUNU SÖYLEYENLERE CEVAP	24
KİŞİYİ MÜKELLEF KONUMUNA GETİREN ŞEYİN MİSAK VE FITRAT OLDUĞUNU SÖYLEYENLERE CEVAP	35
RİSALET HÜCCETİNİN MAHİYETİ	47
Kuran	47
Allah Rasûlü'nün Sünneti.....	50
İcma	50
Sahih Kıyas.....	51
RİSALET HÜCCETİNİ YERİNE GETİREN KİMSENİN ÖZELLİKLERİ.....	52
Hüccet Tek Kişinin Haberi (Haberu'l-Vahid) ile İkame Edilmiş Olur.....	53
Hüccet İkame Eden Tek Kişinin Alim Olmasının Gerekliliği	55
Alim Olan Tek Kişinin Adl Sahibi Olmasının Gerekliliği	57
Adaletin Tarifi ve Şartları	58

Alim ve Adl Sahibi Olan Tek Kişinin, Muhatabı Olan Kişi Tarafından Tanınıyor Olmasının Gerekliliği	61
Hüccet İkame Eden Tek Kişinin Otorite Sahibi Birisi Olması Gerekmez	64
RİSALET HÜCCETİNİN YERİNE GETİRİLME ŞEKLİ	66
Ulaştırılması Esnasında Hüccetin Anlaşılmasının Şart Olup Olmadığı Meselesi.....	70
Hüccet İkamesi ve Davet Arasındaki Fark.....	76
MÜKELLEFE RİSALET HÜCCETİNİN İKAME EDİLMİŞ OLMASINDAKİ ÖLÇÜ	78
A) Temekkünün Şartları	79
B) İlim Elde Etme İmkanına Sahip Olan Kimse İçin Söz Konusu Olan Durumlar	80
Vacip Olan İlimi Talep İçin Çaba Sarfetmek Ve Onu Elde Etmek	80
Vacip Olan İlimi Talep Etmek İçin Çaba Sarf Etmemek	80
İlim Talebi İçin Çaba Sarf Edip De Sadece Bir Kısmını Elde Edebilmek.....	81
Kişi Çaba Sarf Eder; Ancak Kendisine Batılı Gösterenden Başka Kimse Bulamaz.....	81
Kişi Çaba Sarfeder; Fakat Sadece Bir Kısım Doğruları Elde Edebilir	82
Daru'l-İslam'da Yaşayan Kimse İçin Cehalet Özür Değildir	86
Dinin, Kaçınılmaz Olarak Bilinen Meselelerinde Cehalet Özür Değildir	87
İLİM ELDE ETME İMKANINA SAHİP OLMANIN ÖLÇÜSÜ	91
İÇİNDEKİLER	94

DAVET SERİSİ – BİRİNCİ ADIM

1.	Müslümanların Birliğini Sağlayacak Temel Esaslar	Abdu'l-Mun'im Mustafa
2.	Taifetu'l Mansura'nın Özellikleri	Abdu'l-Mun'im Mustafa
3.	Ehl-i Sünnet'in Menheci ve Cihadın Esasları	Abdulkadir bin Abdulaziz
4.	Millet-i İbrahim	Ebu Muhammed Âsım

DAVET SERİSİ – İKİNCİ ADIM

1.	İman ve Küfür	Abdulkadir bin Abdulaziz
2.	Cehalet Özü	Abdulkadir bin Abdulaziz
3.	Demokrasi Dindir	Ebu Muhammed Âsım
4.	Tağut ve Destekçileri	Abdulkadir bin Abdulaziz
5.	Tağutların Destekçileri Hakkındaki Şüphelerin Aydınlatılması	Ebu Muhammed Âsım
6.	Dostluk ve Düşmanlık	Abdulkadir bin Abdulaziz
7.	Ülkelerin Hükümleri	Abdulkadir bin Abdulaziz
8.	Cihada Teşvik	Ebu Kuteybe eş-Şâmi
9.	İslam Erlerine Nasihatler	Süleyman Davud

ARAŞTIRMA SERİSİ

1.	El-Umde Fi İ'dadi'l-Udde	Abdulkadir bin Abdulaziz
2.	El-Cihad ve'l-İctihad	Ebu Katade
3.	Tekfirde Aşırıktan Sakındırma Konusunda Otuz Risale 1-2	Ebu Muhammed Âsım El-Makdisi
4.	Akidemiz	Ebu Muhammed Âsım
5.	İslam'da Şehadet Operasyonları	Derleme

NASIHAT

Müslüman kardeşim! Bu kitapçık, Allahu Teala'nın izniyle faydalı bilgiler içermektedir. Allah'a hamd olsun ki biz, şer'i delili olmayan hiçbir söz söylemiyoruz. Senden de, şer'i bir delili olmadıkça hiçbir sözü kabul etmemeni istiyoruz. Böylece yol kesen eşkıyaların, Allah'a davet adı altında seni aldatmasına izin verme. Rasulullah'ın *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, "Bir ayet dahi olsa benden ulaştırın"¹ ve yine "Şahit olanlar, olmayanlara duyursun"² vasiyeti gereğince bu kitapçığın, kardeşlerinin, tanıdıklarının ve diğer Müslümanların arasında yayılması için gayret et. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurur: "Allah'ın senin elinle bir kişiyi hidayete ulaştırması, kızıl develere sahip olmandan daha hayırlıdır."³

Kardeşim, bil ki bu ve buna benzer yayınları Müslümanlar arasında yayman, Allahu Teala'nın yolunda bir cihaddır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurur: "Müşriklere karşı mallarınız, canlarınız ve dillerinizle cihad edin."⁴

Allahu Teala, bu ve buna benzer yayınların Müslümanlar arasında yayılması için gayret eden herkesi birçok hayır ile mükafatlandırсын, Allahumme Amin.

www.davetvecihad.com

¹ Buhari

² Müttetekun Aleyhi

³ Müttetekun Aleyhi

⁴ Ebu Davud, sahih bir senedle rivayet etmiştir.

Cehalet ve cehaletin özür oluşu, günümüz İslami uyanışı için büyük tartışma ve ihtilaf konusu olan meselelerden birisidir.

Bu konunun tekfir ve kuralları konusu ile doğrudan bağlantısı vardır. Tekfir konusu, Üstad Seyyid Kutub'un *Rahimehullah* kitapları, Necidli davetçi alimlerin kitapları ve İslam'dan çıkararak şeylerin anlatımını içeren kitapların yayılmasıyla üzerinde çok konuşulan bir konu haline geldi. Bir grup, bu kitaplarda geçen "Mutlak Tekfir" ile ilgili hükümleri belirli bir kişiyi tekfiri indirgeyip, o kişilerde bulunan tekfiri engelleyici şeyleri dikkate almadılar. Diğer bir grup ise belirli bir kişi hakkında onun tekfirine hüküm vermeden önce onda bulunan cehalet ve diğer engellere bakılmasının gerekliliğine dikkat çektiler...

Bu konuda onları çelişkiye sürükleyen şey alimlerin sözlerini birbirine zıt ve doğru olmayan bir biçimde kullanmalarıyla birlikte şer'i nasslarla da doğru olmayan şekilde delillendirmede bulunmalarıdır. Oysa ortak bir anlama veya tek bir asla döndürmek için bu nass ve diğer sözlerin arasını birleştirmek mümkündür ve doğru olan da budur. Bu konuyu araştırmadıklarını ve bu konuda kesin bir görüş bildirmediklerini zannetmek ümmetin alimlerini ve selefi küçümsemektir. Biz de burada inşaallah alimlerin bu konu ile ilgili sözlerinin ve şer'i nassların etrafında döndüğü bu tek asıl ve ortak manayı açıklamaya çalışacağız.

